

TERESA COLOMÉ MARTÍNEZ

*LA FORMACIÓ DEL LECTOR LITERARI A
TRAVÉS DE LA LITERATURA INFANTIL I
JUVENIL*

VOLUM I

Directora: ANNA CAMPS MUNDÓ

DEPARTAMENT DE PEDAGOGIA APLICADA
FACULTAT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

JUNY DE 1995

INDEX GENERAL

VOLUM I

0. INTRODUCCIO	1
1. EL DESENVOLUPAMENT DELS ESTUDIS SOBRE LITERATURA INFANTIL I JUVENIL	9
1.1. La reflexió a partir de la difusió dels llibres.....	11
1.1.1. Els inicis en el sector bibliotecari en els països del nostre entorn.....	11
1.1.2. Un projecte cultural i pedagògic a Catalunya.....	13
1.1.3. El desenvolupament de les instàncies de difusió a partir de la segona guerra mundial	15
1.1.4. El desenvolupament a Catalunya a partir dels anys seixanta.....	17
1.2. El desenvolupament dels estudis històrics i de la infraestructura de recerca.....	22
1.2.1. Els estudis històrics	23
1.2.1.1. La delimitació del corpus des de la perspectiva històrica	23
1.2.1.2. L'evolució dels estudis històrics	25
1.2.1.3. Els estudis sobre història de la LIJ catalana i castellana.....	27
1.2.2. La infraestructura per a la recerca sobre LIJ.	29
1.3. Els debats teòrics fins als anys vuitanta	33
1.3.1. El debat sobre la definició del camp	33
1.3.1.1. La LIJ versus la "veritable literatura"	34
1.3.1.2. La "veritable literatura" de la LIJ versus la fruïció del lector.....	36
1.3.1.3. La LIJ com a camp literari específic	41
1.3.2. El debat sobre la relació entre fantasia i realitat a la LIJ	50
1.3.2.1. El folklore com a precedent i part de la LIJ.....	51
1.3.2.2. Els estudis sobre el folklore	53
1.3.2.3. Les repercussions dels estudis folklòrics en els estudis sobre la LIJ.....	58
1. L'herència cultural de la col.lectivitat	58
2. La construcció de la personalitat.....	60
3. L'adequació de les característiques literàries.....	66

4. Les conseqüències del debat en la producció de llibres infantils i juvenils	70
1.4. Les diferents perspectives disciplinàries a partir dels anys vuitanta.....	76
1.4.1. La perspectiva psicològica.....	77
1.4.1.1. Els estudis psicoanalítics	78
1.4.1.2. Els estudis cognitius. La lectura com a procés de comprensió del text. L'estudi de la narració i de l'ús literari del llenguatge	79
1.4.1.3. Les aportacions de la psicologia als estudis de la LIJ....	88
1.4.2. La perspectiva literària.....	90
1.4.2.1. Literalitat i competència literària.....	92
1.4.2.2. La literatura com a fenomen comunicatiu.....	94
1.4.2.3. Funcions específiques de la crítica de la LIJ	99
1.4.2.4. Nous reptes per a la crítica de la LIJ a partir de la producció: La incorporació de recursos no verbals. El postmodernisme	103
1.4.3. La perspectiva social.....	117
1.4.3.1. Els estudis sociològics.....	117
1.4.3.2. Els estudis interculturals.....	121
1.4.3.3. Els estudis sobre la ideologia i els "estudis culturals"	122
1.4.4. La perspectiva de la didàctica de la literatura	134
1.4.4.1. La integració de la LIJ a l'ensenyament	135
1.4.4.2. Recepció lectora i pràctiques educatives	139
1.4.4.3. El progrés en la complexitat interpretativa	142
1.5. L'evolució dels estudis sobre la LIJ.....	147
1.5.1. La LIJ com una àrea d'estudis interdisciplinària	147
1.5.2. Conclusions sobre l'evolució dels estudis de la LIJ.....	150
2. EL DESTINATARI COM A DEFINIDOR DE LA LITERATURA INFANTIL I JUVENIL	161
2.1. La configuració de la LIJ amb una doble funció educativa i literària	163
2. 2. El procés d'innovació de la LIJ canònica.....	168
2.2.1. El lector real.....	171
2.3. Els pressupòsits bàsics d'adequació de la LIJ als seus destinataris	173
2.4. Establiment de les hipòtesis sobre el lector implícit de la LIJ actual en el nostre país.....	177

2.4.1. Definició general del destinatari de la LIJ.....	177
2.4.2. Definició del destinatari actual de la LIJ al nostre país.....	177
2.5. Hipòtesis generals del treball.....	180
3. SELECCIO DEL CORPUS D'ANALISI	185
3.1. Delimitació del tipus de corpus.....	187
3.1.1. Les fonts de la selecció.....	190
3.1.2. Problemes per a la delimitació final del corpus i solucions adoptades	195
3.2. Descripció de la selecció obtinguda.....	200
3.3. Llistes de les obres seleccionades.....	206
3.3.1. Llista de les obres per grups d'edat.....	212
4. ESTABLIMENT DE LES PAUTES D'ANALISI.....	217
4.1. Definició i selecció dels elements de construcció narrativa	220
4.1.1. La Història	220
4.1.1.1. Els gèneres i temes literaris. El marc de referència sobre gèneres i temes literaris a la LIJ. Aplicació de la classificació d'Huck et al. a la nostra anàlisi.....	220
4.1.1.2. L'escenari narratiu	238
4.1.1.3. Els personatges.....	239
4.1.1.4. L'estructura narrativa. La fragmentació narrativa. La relació entre diversos fils narratius. El desenllaç.....	243
4.1.2. El Discurs.....	249
4.1.2.1. L'aspecte o focalització. La distància narrativa.....	250
4.1.2.2. La veu narrativa	253
4.1.2.3. La modalitat narrativa.....	254
4.1.2.4. El temps del relat	255
4.1.2.5. El pacte narratiu	256
4.2. La fitxa d'anàlisi de les obres	258

VOLUM II

5. RESULTATS NUMERICIS	266
5.1. La representació literària del món.....	269

5.2. La fragmentació narrativa.....	280
5.3. La complexitat narrativa.....	281
5.4. La complexitat interpretativa.....	283
6. ANALISI I CONCLUSIONS SOBRE LA FICCIO ADREÇADA ALS DIFERENTS GRUPS D'EDAT	286
6.1. Les obres adreçades a l'etapa de 5-8 anys	290
6.1.1. La representació literària del món	290
6.1.2. La fragmentació narrativa	322
6.1.3. La complexitat narrativa.....	328
6.1.4. La complexitat interpretativa.....	334
6.1.5. Conclusions sobre les obres adreçades a l'etapa de 5-8 anys	342
6.2. Les obres adreçades a l'etapa de 8-10 anys.....	351
6.2.1. La representació literària del món	351
6.2.2. La fragmentació narrativa	378
6.2.3. La complexitat narrativa.....	381
6.2.4. La complexitat interpretativa.....	384
6.2.5. Conclusions sobre les obres adreçades a l'etapa de 8-10 anys	393
6.3. Les obres adreçades a l'etapa de 10-12 anys.....	402
6.3.1. La representació literària del món	402
6.3.2. La fragmentació narrativa	433
6.3.3. La complexitat narrativa.....	437
6.3.4. La complexitat interpretativa.....	442
6.3.5. Conclusions sobre les obres adreçades a l'etapa de 10-12 anys	453
6.4. Les obres adreçades a l'etapa de 13-15 anys.....	463
6.4.1. La representació literària del món	463
6.4.2. La fragmentació narrativa	495
6.4.3. La complexitat narrativa.....	499
6.4.4. La complexitat interpretativa.....	504
6.4.5. Conclusions sobre les obres adreçades a l'etapa de 13-15, anys	512
7. ANALISI I CONCLUSIONS SOBRE ELS RESULTATS GLOBALS.....	524
7.1. Anàlisi i conclusions dels resultats globals dels aspectes analitzats.....	527

7.1.1. La representació literària del món	527
7.1.2. La fragmentació narrativa	559
7.1.3. La complexitat narrativa.....	565
7.1.4. La complexitat interpretativa.....	571
7.2. Conclusions generals.....	582
8. REFERENCIES BIBLIOGRAFiques	592

VOLUM III

<u>ANNEXOS</u>	618
ANNEX 1. LES FONTS DE LA SELECCIO DEL CORPUS	620
1.1. Referències de les seleccions bibliogràfiques utilitzades per a la selecció del corpus d'anàlisi	620
1.2. Llistats dels premis considerats.....	623
ANNEX 2. DADES SOBRE LES OBRES DEL CORPUS	629
2.1. Llista ordenada per títols.....	631
2.2. Referències bibliogràfiques i altres informacions sobre les obres del corpus	636
ANNEX 3. BUIDATS NUMERICIS DELS ASPECTES ANALITZATS	700
3.1. Taula I de cada bloc d'edat.....	700
3.1.1. Obres adreçades a l'etapa de 5-8 anys.....	703
3.1.2. Obres adreçades a l'etapa de 8-10 anys	705
3.1.3. Obres adreçades a l'etapa de 10-12 anys	709
3.1.4. Obres adreçades a l'etapa de 13-15 anys	713
3.2. Taula II de cada bloc d'edat.....	715
3.2.1. Obres adreçades a l'etapa de 5-8 anys.....	716
3.2.2. Obres adreçades a l'etapa de 8-10 anys	719
3.2.3. Obres adreçades a l'etapa de 10-12 anys	723
3.2.4. Obres adreçades a l'etapa de 13-15 anys	726

Agraïments

L'interès que m'ha dut a aquest treball s'ha gestat al llarg de molts anys. Aquesta tesi és deutora, per tant, de molta gent amb qui he col.laborat, tant en el camp de la literatura infantil i juvenil, com en el de l'educació lectora dels infants i adolescents. D'entre els companys i amics que m'han acompanyat en aquest viatge voldria citar, per ordre en el temps, l'Assumpció Lisson, l'Eulàlia Valeri i l'altra gent del *Seminari de literatura infantil i juvenil de "Rosa Sensat"*, on vaig entrar en contacte professional amb la literatura infantil, a partir de la meva feina de professora i bibliotecària de l'escola *Orlandai*. Considero aquest període bàsic en la meva formació professional i en guardo un gran record humà. Ambdós aspectes van tenir continuïtat en l'etapa de l'*Escola de Mestres "Sant Cugat"* on vaig compartir amistat i literatura amb la Maria Campillo, l'Enric Cassany i la Sunsi Cros. La formació del *Departament de Didàctica de la llengua i la literatura* va donar un nou marc a l'estreta relació establerta entre els companys que ens dedicàvem als temes de didàctica en l'extingida especialitat de *Filologia*. Així, la llarga col.laboració amical amb l'Anna Camps, l'Oriol Guasch, la Marta Milian i la Teresa Ribas s'ha traduït, tant en nombrosos fruits professionals, com en múltiples satisfaccions personals. En el mateix sentit, tot i que fora d'aquest marc, cal citar la col.laboració amb la Teresa Mañà i la Mònica Baró, amb qui he compartit molts projectes específicament adreçats als llibres infantils i juvenils, un dels quals va convertir-se, justament, en l'inici d'aquest treball.

La realització concreta de la tesi ha suposat també la participació de diversos amics i companys. En Pere Darder, en Joaquín Gairín i en Joan Rué em van fer comentaris molt útils a la primera redacció del capítol 1 de la tesi, presentat com a treball d'investigació del programa de doctorat. La M.José Daza, de la *Biblioteca Infantil de la Santa Creu*, la Concepció Martínez de la biblioteca de l'*Associació de Mestres "Rosa Sensat"*, el personal de la *Fundación Germán Sánchez Ruipérez* i la Teresa Mañà van suministrar-me amablement molta informació bibliogràfica sobre els llibres analitzats. La Teresa Ribas es va oferir a empitjorar els seus horaris en favor d'aquesta feina. En Jordi

Deulofeu va exercir de matemàtic en assessorar-me sobre la tasca de buidat numèric i de representació gràfica. La Marta Milian ha aportat el seu temps, tan cotitzat per tothom, a la revisió dels aspectes lingüístics de la versió final. L'Esteve Pont ha realitzat amb una gran cordialitat la feina de tutor del *Departament de Pedagogia Aplicada*. L'Alfons Valenzuela i la Núria Vilà han aportat els seus reconeguts coneixements i bon humor a la feixuga tasca d'impressió i a ells es deu tot el que pugui tenir de bo la presentació material de la tesi. La meua família fa anys que em veu submergida entre l'ordinador, la gata i els contes; en Xavier i la Laura s'han sentits pròxims a una feina que tracta sobre moltes de les narracions que hem compartit junts al llarg de la seva infantesa, i en Ferran Requejo ha fet múltiples comentaris i suggeriments al primer esborrany complet del treball. També l'Anna Cros i la Maria Villanueva han seguit quotidianament les incidències de l'elaboració i han donat el seu suport afectiu al llarg de tot el procés. Finalment, l'Anna Camps ha dirigit tot el projecte, des de les primeres converses de definició del camp fins a la darrera lectura del material elaborat. La seva competència i entusiasme habituals han vençut la meua reticència cap als números i han aportat molt del rigor que pugui trobar-se en aquestes pàgines. A tots ells, el meu sincer agraïment.

INTRODUCCIÓ

Una part molt important de la formació literària dels infants i adolescents de la nostra societat es produeix actualment a través de la lectura dels textos de ficció que els són adreçats com un producte editorial específic. L'alfabetització creixent del nostre món, l'ampliació progressiva de l'escolaritat a un període vital cada vegada més perllongat, l'entrada de la literatura per a infants i adolescents en l'àmbit escolar i l'augment de l'oferta del mercat en aquests tipus de llibre fan que els nens i nenes puguin tenir contacte amb la literatura infantil i juvenil¹ pràcticament des que neixen. Es així, doncs, que, des del punt de vista educatiu, el coneixement de la LIJ esdevé indispensable per entendre l'itinerari que segueix un infant en l'aprenentatge de les convencions que regeixen les obres literàries. Si la didàctica de la literatura es proposa desenvolupar la competència literària, l'estudi dels textos que es llegeixen durant la infantesa ha de formar part necessàriament del seu camp d'interessos.

Tot i la seva gran presència actual, però, la producció de llibres infantils i juvenils és un fenomen relativament recent, ja que només a partir del segle XVIII es pot considerar que existeixen llibres adreçats als infants i adolescents com un fenomen cultural d'una certa entitat. En conseqüència, el naixement de la LIJ com a objecte d'estudi és un fet encara molt immediat en el temps, i, en realitat, només des de després de la segona guerra mundial ha començat a existir una crítica d'aquests llibres, de forma convencional i reconeixible des dels àmbits acadèmics.

Les perspectives des de les quals s'ha abordat l'estudi de la LIJ han patit una forta ambigüitat provocada per les característiques pròpies d'aquesta literatura, que lliga indistriablement la seva configuració literària amb el concepte social d'educació de la infantesa propi de cada època. El corpus del que es considera LIJ ve determinat, així, pels límits del que se suposa que és comprensible segons les capacitats interpretatives dels infants i adolescents i del que es jutja que és adequat per als seus interessos i la seva educació moral. Es fa evident, per tant, la necessitat d'incloure, en els estudis sobre la LIJ, els aspectes socials i educatius que condicionen les característiques de la producció dels llibres i les característiques del seu procés de recepció. Més que en d'altres tipus de text, en la LIJ es reflecteix com vol ser vista la societat i es pot observar quins models

---

¹ LIJ a partir d'ara.

culturals adrecen els adults als seus infants i quin itinerari d'aprenentatge literari es pressuposa que realitzen els lectors des que neixen fins a la seva adolescència.

Malgrat el seu interès educatiu, la joventut d'aquests estudis fa que a penes comptem amb obres que hagin realitzat descripcions detallades i fidedignes sobre les característiques de la LIJ adreçada als infants i adolescents avui en dia, o que hagin revelat el procés de complexitat que segueixen les obres adreçades a unes o altres edats. El nostre propòsit ha estat, doncs, contribuir a omplir aquest buit a partir d'un doble eix:

En primer lloc, ens hem proposat *la caracterització actual d'aquest tipus de ficció*. Hem partit de la idea que la LIJ ha fet un salt de modernitat en els darrers vint anys per tal d'adequar-se a les condicions de recepció dels seus destinataris i hem dirigit la nostra anàlisi a constatar i valorar algunes característiques que puguin revelar aquesta nova configuració.

En segon lloc, hem intentat explicitar alguns dels pressupòsits sobre *l'evolució de la competència literària del lector* presents en les obres de la LIJ adreçades a l'etapa de l'escolaritat obligatòria.

El fet de trobar-nos en un camp d'estudi tan recent ens ha dut a la necessitat de situar la nostra aportació en relació a un marc disciplinari tot just en fase de constitució. Tot i l'augment de l'interès per a aquest tema en el nostre país, no hi ha cap obra, prou recent o de prou entitat, que hagi abordat el tema de l'evolució dels estudis sobre la LIJ, que hagi incorporat les reflexions actuals de la bibliografia d'altres països i que hagi fet un balanç de la situació actual. Això ha aconduït aquest treball a la realització d'un tercer propòsit: el de *la delimitació de la història dels estudis sobre la LIJ i la definició de la confluència de les diferents perspectives disciplinàries des de les quals s'ha abordat*. Per a fer-ho hem partit de l'anàlisi de la reflexió sobre la LIJ a Catalunya i de la influència que han tingut els estudis desenvolupats a França fins als anys vuitanta, a causa de la seva tradicional proximitat cultural. En l'aportació sobre les perspectives actuals, en canvi, ens hem inclinat, sobretot, pels estudis desenvolupats en l'àrea anglosaxona, ja que hem considerat que són els més nombrosos i innovadors, i els que poden tenir més repercussió en el futur.

La descripció de l'estat de la qüestió sobre els estudis de la LIJ i l'estudi de les característiques actuals d'aquest tipus de ficció constitueixen, doncs, l'objecte d'aquest treball i es presenten organitzades de la següent manera:

1. En el primer capítol **-El desenvolupament dels estudis sobre LIJ-** es descriu el procés de constitució del marc disciplinari d'aquesta àrea. L'organització del capítol ha suposat ja una primera definició sobre el tipus de problemes i de perspectives disciplinàries que ens han semblat rellevants en l'evolució d'aquesta àrea i en el seu interès futur. Els estudis sobre la LIJ acostumen a presentar-se com a reflexions molt barrejades des del punt de vista disciplinari, i fins ben recentment, aquesta barreja no s'ha produït pas per una voluntat metodològica deliberada, sinó per la mateixa indefinició d'uns estudis a cavall entre la reflexió teòrica i la intenció de prescripció pràctica. Aquest fet dificulta la seva descripció ordenada per disciplines, mentre que l'objectiu d'aquest treball no s'adiu a una exposició cronològica estricta. Finalment hem optat per garbellar i agrupar els temes i problemes plantejats i combinar l'exposició disciplinària i cronològica. El resultat ha quedat establert en el següent ordre expositiu:

En primer lloc, es descriuen breument les dues línies d'estudis sobre la LIJ que, tot i tenir una tradició més antiga i ben delimitada, no ens interessen aquí especialment, atès el propòsit del treball. Es tracta de la reflexió sobre les formes de difusió dels llibres i d'animació a la lectura, i dels estudis històrics i bibliogràfics sobre la LIJ. Aquests temes són tractats en els apartats **1.1. -La reflexió a partir de la difusió dels llibres.-** i **1.2. -El desenvolupament des estudis històrics i de la infraestructura de recerca.**

En segon lloc, es tracta l'aspecte central d'aquest capítol: el del desenvolupament del marc teòric de reflexió sobre la LIJ. Per fer-ho s'han dividit cronològicament els estudis entre els realitzats fins als anys vuitanta i els estudis posteriors.

L'apartat **1.3. -Els debats teòrics fins als anys vuitanta-** descriu els estudis teòrics apareguts en les dècades dels seixanta i, sobretot, dels setanta, a mesura que aquesta àrea prenia cos, a remolc del creixement de la producció i de l'increment de l'atenció obtinguda des del camp educatiu. Al nostre parer, aquests estudis es polaritzen en dos tipus de debats: *El de la delimitació de la LIJ en relació al sistema literari i el de la relació entre la LIJ i la literatura de tradició oral.*

L'apartat 1.4. -*Les diferents perspectives disciplinàries a partir dels anys vuitanta*- ressegueix sintèticament els avenços produïts en els estudis sobre la LIJ en els darrers anys, especialment en la recerca multidisciplinària a partir de l'atenció sobre la interacció entre el text i el lector, que és la perspectiva innovadora a què vol adscriure's aquest treball.

En aquest apartat es remarca el desenvolupament de les disciplines marc implicades en aquells aspectes que ens han semblat interessants per les seves possibles aportacions al camp de l'estudi sobre la LIJ. Per fer-ho cal recollir avenços disciplinars produïts en anys anteriors a aquesta dècada, avenços que no s'inclouen, però, en el capítol anterior perquè la seva confluència cap als estudis de la LIJ no ha començat a produir-se fins a aquests últims anys.

Es dedica una atenció especial a les dues disciplines més bàsiques per als objectius indicats: La *psicologia*, especialment a partir de les aportacions de la psicologia cognitiva sobre la comprensió lectora i sobre els processos psicològics implicats en el desenvolupament narratiu, i la *teoria literària*, sobretot a partir de la seva recent atenció a la figura del lector i a la consideració de la lectura literària com un fet de comunicació social. Veurem, a més, com no és només la teoria literària la que condiciona els canvis en la crítica literària de la LIJ, sinó que aquesta crítica es troba davant del repte de dotar-se d'un aparell teòric nou, apte per enfrontar la recent evolució de la producció dels llibres infantils i juvenils.

També s'assenyalen els principals camps de recerca des de la perspectiva *sociològica* -línia en augment des dels anys setanta i enriquida actualment amb l'aportació d'estudis sobre la multiculturalitat o la crítica ideològica-, així com les aportacions de la *didàctica de la literatura* sobre les formes d'utilització escolar de la LIJ i la millor manera d'ajudar a progressar en la competència literària.

Finalment, en l'apartat 1.5. es remarca la convergència disciplinària produïda i es resumeix el sentit dels canvis descrits al llarg del capítol en aquesta àrea d'estudi.

2. En el segon capítol -**El destinatari com a definidor de la LIJ**- es defineixen els conceptes sobre els quals recolza el nostre estudi sobre la caracterització de la LIJ i es formulen les hipòtesis del treball.

De l'apartat 2.1. a l'apartat 2.3. s'estableix *el marc de les hipòtesis*. Es procedeix, així, a la definició d'aquesta literatura a partir del seu destinatari, s'assenyalen les dues funcions -literària i educativa- que compleix, la forma en què es produeixen històricament els canvis en la seva configuració i els pressupòsits bàsics de caracterització de la LIJ que són vulnerats durant el procés evolutiu.

Els apartats 2.4. i 2.5. formulen *les hipòtesis del treball*, d'una banda, sobre la caracterització de la LIJ actual com una producció especialment sotmesa a canvis per tal d'adequar-se a la definició d'un nou tipus de destinatari i, d'una altra, sobre el procés de complexitat establert per les obres al llarg de les edats lectores.

3. En el tercer capítol -**Selecció del corpus d'anàlisi**- es descriu el procés d'elaboració del corpus d'obres de la LIJ que seran analitzades en aquest treball. Es tracta d'una selecció de 150 llibres infantils i juvenils apareguts a partir del període democràtic del nostre país (1977-19990) i caracteritzats per la crítica com la millor LIJ per a cada grup d'edat lectora entre els cinc i els quinze anys.

La precarietat de les infraestructures de recerca i de bancs de dades en aquesta àrea fa que una simple qüestió metodològica suposi un treball ben laboriós en qualsevol estudi que operi amb dades sobre obres de la LIJ. Així, doncs, la necessitat inicial d'establir un corpus d'anàlisi s'ha traduït finalment en una aportació secundària d'aquest treball als estudis de la LIJ, ja que és la primera vegada que es contrasten les seleccions i premis de la crítica. D'aquesta manera, la selecció establerta contribueix a saber de què es parla en els estudis del nostre país quan es refereixen a la LIJ actual de qualitat, i permet progressar, doncs, en la referència consensuada d'un corpus comú.

4. En el quart capítol -**Establiment de les pautes d'anàlisi**- es defineixen els elements constructius de les narracions literàries que seran utilitzats en l'anàlisi del corpus. Per a la definició de gèneres i temes es recorre a classificacions habituals en les descripcions de la LIJ, mentre que la resta dels elements

constructius es defineixen principalment segons la sistemàtica de Genette (1972).

Els apartats **4.1.1. -La Història-** i **4.1.2. -El Discurs-** defineixen els conceptes i els aspectes recollits en la nostra anàlisi.

L'apartat **4.2.** presenta tots els elements assenyalats organitzats en la *fitxa d'anàlisi* que serà aplicada a cadascuna de les obres del corpus.

5. En el capítol cinquè **-Resultats numèrics-** s'ofereixen els resultats numèrics obtinguts de l'aplicació de la fitxa d'anàlisi al corpus, i del seu posterior buidatge, tant en el seu conjunt, com en els quatre blocs d'edat lectora en què ha estat dividida la selecció d'obres.

6. En el capítol sisè **-Anàlisi i conclusions sobre la ficció dels diferents grups d'edat-** es descriuen i interpreten els resultats obtinguts en cadascun dels blocs d'edat segons els propòsits de l'anàlisi.

L'apartat **6.1.** es refereix a les obres destinades als primers lectors **-entre 5 i 8 anys-**. L'apartat **6.2.** comenta els resultats de les obres adreçades als lectors de **8-10 anys**. L'apartat **6.3.** fa el mateix amb les obres per a lectors de **10-12 anys** i l'apartat **6.4.** valora els resultats de les obres per a adolescents de **13 a 15 anys**.

7. En el capítol setè **-Anàlisi i conclusions sobre els resultats globals-** es descriuen i interpreten els resultats de conjunt, que s'ofereixen ja a tall de conclusions de les hipòtesis sobre les característiques de modernitat apuntades i com a visió enllaçada de l'evolució literària a través dels blocs d'edat.

En l'apartat **7.1.** es procedeix a la *valoració de cadascun dels apartats analitzats* i a l'apartat **7.2.** se *sintetitza el treball realitzat*.

Finalment, s'inclou la llista de les **referències bibliogràfiques del treball** i s'agrupen en els **Annexos** les referències de les *seleccions i les llistes de premis utilitzats per a la selecció del corpus (annex 1)*, les *dades bibliogràfiques i els resums argumentals de les obres (annex 2)* i els *buidats numèrics dels aspectes analitzats en cadascuna de les obres del corpus (annex 3)*

L'elaboració del treball que acabem d'enunciar ha hagut d'enfrontar algunes dificultats d'una certa importància. Una d'elles prové, tal com s'ha indicat, de l'estadi inicial dels estudis de la LIJ en general, i en el nostre país en concret. Aquest estat de la qüestió ha fet que la recerca bibliogràfica respecte al marc disciplinari esdevingués una tasca d'una certa "enormitat" per la impossibilitat de partir d'obres de síntesi que establissin les diferents línies d'interès de cada disciplina i les seves possibles convergències. La recerca bibliogràfica ha hagut d'anar aparellada, doncs, de la mateixa tasca de definició del mapa conceptual d'una àrea abordada des de camps teòrics ben diversos. Així, revisar les bibliografies produïdes en àrees culturals diferents, i no massa interconnectades, detectar les aportacions claus entre un allau de publicacions no jerarquitzades per uns estudis ja assentats, o trobar els punts de confluència entre les aportacions de camps conceptuals de disciplines científiques molt diferenciades, ha suposat una tasca tan laboriosa, com arriscada, des del punt de vista teòric.

Una altra dificultat ha estat la ja assenyalada, de manca de dades sobre les obres de la LIJ. Sens dubte aquesta és una dificultat d'un nivell molt inferior a la que acabem de citar. Però, justament per això, la increïble quantitat de temps invertit en saber coses tan senzilles com les llistes de les obres premiades o l'any de la seva edició esdevé totalment desproporcionat en relació a qualsevol recerca empresa en aquesta àrea.

Un tercer tipus de dificultat es refereix al buidatge dels aspectes analitzats. La intenció d'aquest treball ha estat la de defugir la crítica impressionista, tan abundant a la LIJ, que pot construir interpretacions sobre els fenòmens a partir d'unes poques lectures atzarosament coincidents. Per això hem intentat convertir els aspectes analitzats en qüestions quantificables que ofereixin dades objectives i contrastables amb altres possibles estudis futurs. Ara bé, és ben difícil reduir, ni que sigui en part, els aspectes literaris a fets quantificables, i, per tant, aquesta manera de procedir ha implicat tensions constants en diferents sentits.

D'una banda, els aspectes escollits requerien una caracterització simple, que evités qualsevol canvi de criteri al llarg del buidatge, però que, alhora, no perdés la seva capacitat informativa i esdevingués irrellevant. Això ha provocat que l'anàlisi d'alguns dels elements constructius prevista inicialment de forma detallada s'hagi revelat excessivament prolixa en la definició d'ítems per al seu buidatge i, en conseqüència, fora de lloc per a una primera descripció general

com la que ens proposàvem. Caldrà esperar, doncs, que altres estudis parcials elaborin de forma més aprofundida cadascun dels temes aquí iniciats.

D'una altra banda, és evident que els elements constructius d'una obra literària són significatius en la seva interrelació i que una mateixa dada pot suposar usos literaris diversos en obres diferents. Hem intentat salvar aquesta tensió en el comentari sobre els resultats, tant de cada bloc del corpus com en el seu conjunt. Justament la necessitat d'operar sobre obres reals, i no sobre conjunts numèrics, ha condicionat la necessitat d'analitzar fragmentadament, i en primer lloc, els quatre blocs d'obres, ja que hagués estat impossible mantenir aquesta consciència literària respecte a la totalitat de les 150 obres del corpus. Així, en les interpretacions fetes, els resultats numèrics han estat només una part de la informació i hem tractat de valorar aquestes dades sempre a partir de la visió de quins títols les presentaven i, per tant, de quin sentit els conferien.

També s'ha produït una certa tensió constant entre la gran quantitat de dades -obtingudes per la multiplicació dels ítems pel nombre d'obres- i el propòsit d'obtenir un quadre general i integrat de característiques i tendències. La manca d'estudis parcials ha determinat l'objectiu d'oferir un quadre ampli de caracterització, però durant la realització del treball aquest objectiu s'ha revelat d'un abast prou difícil de governar per la quantitat de conclusions a què aconduïx. En el sentit contrari, el propòsit d'una caracterització general implica sempre una certa insatisfacció en relació a la profunditat interpretativa dels diferents aspectes analitzats. Sovint hem hagut de resistir la temptació d'expandir el comentari de les obres en elles mateixes o la curiositat per seguir el fil d'un o altre element tal com començava a dibuixar-se en l'anàlisi realitzada, per tal de no caure en el perill de perdre la imatge del bosc en la contemplació dels arbres.

Esperem que, malgrat totes aquestes dificultats, els resultats d'aquest treball contribueixin a conèixer millor la literatura que la societat actual adreça als infants i adolescents per tal d'aconseguir els objectius literaris i educatius que li són atribuïts. També desitgem que la descripció *de com són els textos i de quins requeriments lectors impliquen* suposi un punt de partida per a la investigació sobre com es produeix realment l'aprenentatge literari, sobre quins problemes presenta i sobre quines accions l'afavoreixen.

1. EL DESENVOLUPAMENT DELS ESTUDIS SOBRE LITERATURA INFANTIL I JUVENIL

Índex del capítol

1.1. La reflexió a partir de la difusió dels llibres.....	11
1.1.1. Els inicis en el sector bibliotecari en els països del nostre entorn... 11	
1.1.2. Un projecte cultural i pedagògic a Catalunya.....13	
1.1.3. El desenvolupament de les instàncies de difusió a partir de la segona guerra mundial.....15	
1.1.4. El desenvolupament a Catalunya a partir dels anys seixanta.....17	
1.2. El desenvolupament dels estudis històrics i de la infraestructura de recerca.....	22
1.2.1. Els estudis històrics..... 23	
1.2.1.1. La delimitació del corpus des de la perspectiva històrica 23	
1.2.1.2. L'evolució dels estudis històrics..... 25	
1.2.1.3. Els estudis sobre història de la LIJ catalana i castellana... 27	
1.2.2. La infraestructura per a la recerca sobre LIJ..... 29	
1.3. Els debats teòrics fins als anys vuitanta.....	33
1.3.1. El debat sobre la definició del camp..... 33	
1.3.1.1. La LIJ versus la "veritable literatura"..... 34	
1.3.1.2. La "veritable literatura" de la LIJ versus la fruïció del lector..... 36	
1.3.1.3. La LIJ com a camp literari específic.....41	
1.3.2. El debat sobre la relació entre fantasia i realitat a la LIJ..... 50	
1.3.2.1. El folklore com a precedent i part de la LIJ.....51	
1.3.2.2. Els estudis sobre el folklore..... 53	
1.3.2.3. Les repercussions dels estudis folklòrics en els estudis sobre la LIJ..... 58	
1.3.2.3.1. L'herència cultural de la col·lectivitat..... 58	
1.3.2.3.2. La construcció de la personalitat..... 60	

1.3.2.3.3.	L'adequació de les característiques literàries....	66
1.3.2.3.4.	Les conseqüències del debat en la producció de llibres infantils i juvenils.....	70
1.4.	Les diferents perspectives disciplinàries a partir dels anys vuitanta	76
1.4.1.	La perspectiva psicològica	77
1.4.1.1.	Els estudis psicoanalítics	78
1.4.1.2.	Els estudis cognitius. La lectura com a procés de comprensió del text. L'estudi de la narració i de l'ús literari del llenguatge.....	79
1.4.1.3.	Les aportacions de la psicologia als estudis de la LIJ.....	88
1.4.2.	La perspectiva literària	90
1.4.2.1.	Literalitat i competència literària.....	92
1.4.2.2.	La literatura com a fenomen comunicatiu.....	94
1.4.2.3.	Funcions específiques de la crítica de la LIJ.....	99
1.4.2.4.	Nous reptes per a la crítica de la LIJ a partir de la producció. La incorporació de recursos no verbals. El postmodernisme	103
1.4.3.	La perspectiva social	117
1.4.3.1.	Els estudis sociològics.....	117
1.4.3.2.	Els estudis interculturals.....	121
1.4.3.3.	Els estudis sobre la ideologia i els "estudis culturals"	122
1.4.4.	La perspectiva de la didàctica de la literatura.....	134
1.4.4.1.	La integració de la LIJ a l'ensenyament	135
1.4.4.2.	Recepció lectora i pràctiques educatives.	139
1.4.4.3.	El progrés en la complexitat interpretativa	142
1.5.	L'evolució dels estudis sobre la LIJ.....	147
1.5.1.	La LIJ com una àrea d'estudis interdisciplinària	147
1.5.2.	Conclusions sobre l'evolució dels estudis de la LIJ	150

1.1. LA REFLEXIO A PARTIR DE LA DIFUSIO DELS LLIBRES

La LIJ ha estat objecte d'atenció i polèmica des de la seva aparició com a tal a causa del fort component didàctic que conforma el seu naixement. Però cal remetre's al període d'entreguerres del nostre segle per poder parlar pròpiament dels primers intents de constitució d'un camp d'estudi disciplinar sobre els llibres infantils i juvenils, estudis originats per la reflexió al voltant de les tasques de selecció i difusió de la LIJ.

En aquest capítol es descriuran, en primer lloc, els inicis dels estudis sobre la LIJ, produïts en el sector bibliotecari i, en segon lloc, l'evolució d'aquest tipus de reflexió a partir de la segona guerra mundial, amb el desenvolupament d'organismes de suport al coneixement i difusió dels llibres i amb el pas a la col.laboració entre el camp bibliotecari i el camp educatiu. La descripció d'aquests dos períodes se subdividirà entre el seu sentit general en l'àmbit internacional i la descripció concreta dels aspectes diferencials en el nostre país.

1.1.1. Els inicis en el sector bibliotecari en els països del nostre entorn

Els inicis d'una reflexió crítica amb prou entitat va aparellada al desenvolupament del llibre infantil i juvenil en el període d'entreguerres i a l'aparició d'instàncies dedicades al foment de la lectura d'infants i adolescents. La progressiva extensió de l'alfabetització a totes les capes socials a partir de l'establiment de l'escolaritat obligatòria als diferents països de la nostra òrbita cultural i els avenços produïts en el camp educatiu durant aquests anys són a la base de la preocupació per la lectura que produirà el que Soriano (1975) anomena "primera onada" de professionals interessats per la LIJ des d'una perspectiva moderna: el personal bibliotecari¹.

---

¹ La importància del discurs sobre la lectura fet des de la biblioteca pública no es redueix al camp de la crítica de la LIJ. CHARTIER i HEBRARD (1994) sostenen que en els medis bibliotecaris del tombant de segle s'inicia el discurs social modern sobre la lectura com un acte lliure del ciutadà, una lectura "funcional" que inclou la lectura de ficció per plaer. Aquest discurs es contraposa als discursos eclesiàstics i escolars d'una lectura tutel.lada com a "lectura de formació". Aquesta contraposició és matisada immediatament en el cas de les biblioteques infantils, que van haver d'introduir formes d'incitació i ajuda a la lectura a semblança de les habituals en les famílies

En l'àrea anglosaxona és on primer es va produir aquest fenomen. La seva tradició d'una xarxa important i descentralitzada de biblioteques públiques va permetre que, amb l'ampliació del servei cap a l'atenció als infants, emergís una categoria socioprofessional caracteritzada per una sòlida formació cultural i pel contacte directe amb els destinataris de la LIJ. Les bibliotecàries angleses i americanes, en primer lloc, i franceses posteriorment, exerciren una influència decisiva per al desenvolupament de les primeres experiències de difusió de la lectura. El seu paper de dones cultes i pioneres en l'exercici professional pot ser comparat amb el que el tòpic atribueix a les institutries angleses en la formació de la LIJ en aquell país. La seva preocupació professional en favor de la lectura es materialitzà en la fundació de biblioteques infantils experimentals, en la creació d'instruments d'animació a la lectura que han esdevingut clàssics (com "l'hora del conte"² o les "guies de lectura") i en la creació d'una reflexió important sobre els criteris de selecció dels llibres infantils i juvenils.

Els precedents remunten a finals del segle passat, cap a 1880, quan a Birkenhead es va reservar per primera vegada una sala de lectura per a nens i nenes. Aviat se'n va obrir una altra a Brooklyn i se'n va anar formant una cadena al llarg de tot el territori dels Estats Units que va fornir d'una sòlida infraestructura de difusió a les edicions americanes. Ja en el període d'entreguerres, just l'endemà de l'armistici de 1918, es formà un comitè a Nova York per dotar de biblioteques infantils les zones sinistrades en la guerra europea. Era el *Book Committee of Children's Libraries*. Amb el seu impuls s'inaugurà el 1920 la primera biblioteca infantil a Brussel·les, i el 1924 s'obrí l'*Heure Joyeuse* a París.

Paral·lelament aparegueren els primers estudis sobre LIJ que consagren noms clàssics com el de May Hill Arbuthnot, Sara Cone Bryant, Marguerite Lahy-

---

burgeses. La necessitat, doncs, de "mediar" va anar acostant aquest discurs al discurs escolar, alhora que els canvis educatius feien triomfar les bases del discurs bibliotecari a l'escola. Després del triomf definitiu del discurs "modern" sobre la lectura a la dècada dels seixanta, els dos discursos han deixat de veure's com a contradictoris i intenten conciliar-se a l'escola.

² Iniciada per Huchet a París en 1924, abans fins i tot de l'obertura oficial de l'*Heure Joyeuse*. Tal com ella mateixa explica, el primer conte explicat en aquesta activitat va ser un de R.Kipling. Vegeu HUCHET (1927).

Hollebecque o Paul Hazard³, i els primers articles especialitzats de revistes com la *Revue des Deux Mondes*, entre 1914 i 1930.

1.1.2. Un projecte cultural i pedagògic a Catalunya

Els orígens de la preocupació pel llibre infantil en el nostre país es troben lligats també a la creació de biblioteques infantils. Tot i així, no va ser exactament des de les mateixes biblioteques que es va produir la reflexió sobre els llibres infantils, sinó que va ser la reflexió institucional i pedagògica sobre la manera de construir una entitat cultural, un projecte global per a la societat catalana, la que va oferir les pautes d'actuació que van produir, com a conseqüència simultània, les biblioteques, els llibres, les editorials i les revistes educatives. Aquest projecte global, identificat aviat amb el terme "Noucentisme", és descrit detalladament per Rovira (1976) en relació a l'especial interès que va mostrar pel desenvolupament del llibre infantil. Així, les primeres reflexions sobre les característiques desitjables dels llibres per a infants i adolescents van ser produïdes a Catalunya per pedagogs, crítics d'actualitat en els diaris i revistes i personalitats diverses del món de la cultura noucentista i posterior amb noms tan rellevants com López Picó, Galí, Rovira i Virgili, Martorell, Homs, Domènec Guansé, etc. i, ja més endavant, Tasis o Teixidor.

En el substrat de modernització de la societat catalana, la necessitat de llibres infantils i d'una política de difusió d'aquests llibres va ser present des de bon començament en les iniciatives educatives dutes a terme a Catalunya des del tombant de segle, ja siguin iniciatives privades, com la creació el 1899 de l'*Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, ja públiques, a partir d'organismes oficials com la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona o la Mancomunitat de Catalunya.

Tal com assenyala Rovira (1976), en el projecte de Pressupost extraordinari de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908 ja es parlava de l'establiment de

---

³ Amb obres capdavanteres i de gran influència sobre la LIJ durant dècades com les de BRYANT (1910): *How to tell stories to children*, LAHY-HOLLEBECQUE (1928): *Les Charmeurs d'enfants*, DARTON (1932): *Children's Books in England, Five Centuries of Social Life*, HAZARD (1932): *Les livres, les enfants et les hommes* o ARBUTHNOT (1947): *Children and books*.

biblioteques públiques i en la polèmica que suscità aquest projecte es remarcà la necessitat d'establir-hi seccions infantils. El 1918 es van inaugurar les tres primeres biblioteques de la xarxa de *Biblioteques Populars de Catalunya* pertanyents a la Mancomunitat⁴. Totes les biblioteques de la Mancomunitat van comptar des de la seva creació amb seccions infantils, les primeres de tot l'Estat espanyol⁵. Ben aviat, el 1921, la *Comissió de cultura de l'Ajuntament de Barcelona* va crear biblioteques escolars circulants destinades a les escoles públiques de la ciutat.

Alhora que s'iniciaven aquestes primeres realitzacions materials per a la difusió de la lectura, aparegueren els primers articles i escrits sobre LIJ a les revistes educatives de l'època, articles tals com els d'A.Galí a *La Revista* o a *Quaderns d'Estudi*, els d'A.Martorell al *Butlletí dels Mestres* o els de J.Rubió, fundador de l'Escola de Bibliotecàries, a *La Revista dels Llibres*⁶. Les idees programàtiques d'A.Martorell (1923) poden servir per sintetitzar l'esperit amb què s'abordà la valoració del llibre per a infants en el nostre país:

Anem a donar no la solució (a l'escassetat de bons llibres infantils) que és forçosament única, editar profusament bons llibres per a infants, sinó assenyalar els (camins) que ens poden conduir a aquesta solució. (...) tenint en compte, però, els següents termes: a).- Tenir consciència exacta de la necessitat absoluta que les obres que s'editin assoleixin la major perfecció possible en el doble aspecte, del paper que han de representar en la formació espiritual de les joves generacions, i en la de l'expansió del català pur, cenyit i correcte. b).- Aplegar a l'entorn d'aquesta obra, perquè la perfecció sigui un fet, tots els prestigis necessaris que puguin assegurar-ne la cura més exquisida en tots els caires de la publicació: llenguatge, gramàtica, il·lustració, material i tipografia. c).- Tenir un criteri ben format i rígid sobre la mena de literatura que hem d'oferir a la jovenella per donar-los una sana fortitud, i un enriquiment de cultura i no pas una sensibleria malaltissa. d).- Tenir en compte que es tracta d'una obra d'imprescindible necessitat, puig cada dia que passa sense que tinguem a les mans llibres perfectes per donar als nostres nois i noies és un espai de temps que

⁴ A partir d'un projecte aprovat el 1915.

⁵ Xarxa que ha subsistit i s'ha ampliat sota la direcció de la Diputació i més tard amb la xarxa de *Biblioteques públiques de la Generalitat de Catalunya*..

⁶ Ja en l'època de la Dictadura de Primo de Rivera, desapareguts els *Quaderns d'Estudi* i *El Butlletí de Mestres* i canviada l'orientació de *La Revista*, seran la *Revista de Catalunya* i *La Paraula Cristiana*, així com els diaris *La Publicitat* i *La Veu de Catalunya* els que continuaran donant notícies i orientacions sobre els llibres infantils. Més tard, ja desapareguda la Dictadura, reaparegué el *Butlletí dels Mestres* i és en aquesta publicació i en els diaris de l'època on es poden continuar trobant notícies sobre LIJ. Vegeu el seguiment pormenoritzat d'aquest tema a ROVIRA (1976). També a la resta de l'Estat s'inicia una atenció educativa semblant a partir dels plantejaments de la *Institución Libre de Enseñanza*, tal com pot constatar-se en els articles del seu *Boletín*, com el de ZUZAYA el 1930 on es planteja justament "¿Qué libros han de leer los niños?", mentre que la *Biblioteca circulante infantil* de la mateixa institució havia estat també inaugurada l'any 1918 (SOTOMAYOR, 1993).

oferim sense resistència a les llengües i a la ideologia forastera perquè influeixi impunement damunt nosaltres. e).- Fer-se càrrec que no es tracta d'un negoci editorial sinó d'una obra eminentment patriòtica (...). D'aquests termes precisats es desprèn la conseqüència evidentíssima, que aquesta obra no es pot confiar a cap empresa particular (...) Es tracta no res menys, que d'una obra de governs (...) l'hem de posar en mans dels directors i responsables de la cultura del nostre poble (34-36)

A continuació Martorell tracta, en el seu article, el tema dels criteris de qualitat de les obres que haurien de "fer la competència a la mala producció catalana i castellana que impera", i en la llista que confegeix com a corpus de qualitat de la LIJ selecciona Scott, Kipling, Verne, Dickens, Daudet, Homer, Grimm, Andersen, Mark Twain, i obres de Poe i Wells entre els autors estrangers, a més de Ruyra, Vilanova, Maragall i Verdaguer entre els catalans. Es tracta, probablement, de la primera selecció d'un corpus de LIJ en el nostre país, confegida a partir d'una valoració pedagògica sobre criteris de qualitat, tipus de valoració que no ha deixat de produir-se en els estudis de la LIJ fins ara, tot i que resulta ben revelador com, ja en aquells moments, Tomàs Garcés (1923) replicà escèpticament aquesta opinió de Martorell des de *La Publicitat*, tot assenyalant:

Martorell va més enllà de la crítica, fins a la utopia (...) Tant de bo esdevingui ben d'hora una realitat l'Editorial juvenívola que Artur Martorell demana.

1.1.3. El desenvolupament de les instàncies de difusió a partir de la segona guerra mundial.

A partir de la segona guerra mundial, la línia de reflexió general a tots els països a partir del lligam entre la valoració dels llibres i l'extensió de les biblioteques públiques tindrà una continuïtat que no farà sinó augmentar el seu abast. Així, la periodista jueva alemanya de nacionalitat americana Jella Lepman, víctima del racisme, va crear la *Internationale Jugendbibliothek* de Munich al 1949, financada per la *Fundació Rockefeller* i l'*American Library Association*, biblioteca que ha esdevingut el centre més gran de documentació i promoció de la investigació internacional sobre LIJ. L'any 1960 la *International Federation of Library Assotiations* (IFLA) fundà la seva secció de Biblioteques infantils, i

tres anys més tard, als Estats Units, trobem la *Library of Congress Children's Literature Center*.

També a la Gran Bretanya van continuar els estudis des d'aquest sector amb la tradició de grans bibliotecaris que ofereixen una reflexió escrita sobre la seva experiència, amb noms tan respectats com John Spink⁷. A França, l'experiència de *L'Heure Joyeuse* a Paris a partir del 1924, inspirada en les biblioteques americanes, es va estendre per tot el país a partir de la creació, el 1965, de la biblioteca de *La Joie par les livres* de Clamart, creada precisament per impulsar les seccions infantils de la xarxa francesa sota la direcció de Geneviève Patte⁸. La col.laboració entre aquesta línia bibliotecària i el moviment d'Education Nouvelle a França va ser especialment fructífera, ja des dels anys vint⁹. Hi són associats noms com el d'Isabelle Jan o el de Paul Faucher, aquest últim preocupat perquè les dades ofertes per la reflexió psicopedagògica de l'època s'utilitzessin per a la producció de llibres que s'adaptessin millor a les capacitats dels infants, línia d'actuació que materialitzaria en els cèlebres albums de *Père Castor*¹⁰.

Els estudis i les iniciatives de difusió dels llibres infantils s'han desenvolupat també a partir d'interessos professionals més amplis que els estrictament bibliotecaris. Així, els estudis de LIJ van rebre un gran impuls amb la creació de l'*International Board of Books for Young People (IBBY)*, organisme internacional fundat el 1953 a Zurich també per iniciativa de Jella Lepman.

7 Spink ofereix aquesta reflexió a SPINK (1989).

8 Tal com ella mateixa explica a PATTE (1978).

9 Vegeu l'homenatge de Ezratty a les bibliotecàries fundadores de l'Heure joyeuse a EZRATTY, V. i PATTE, G. (1993) "Hommage" *La Revue des livres pour enfants*, 153, automne, 7-11. Ambdues autores destaquen la col.laboració entre el moviment bibliotecari i l'educatiu com a tret diferencial de les biblioteques franceses respecte a les biblioteques americanes de referència.

10 Tal com ell mateix explica: "Debía ser posible adaptar mejor los libros al interés y a la capacidad de los niños al apoyarse uno en los datos de la psicología y de la pedagogía nuevas...Comenzar con libritos destinados a los niños que ya tuvieran el hábito y el gusto de la lectura era como colocar el arado delante de los bueyes. Había que comenzar por el principio, infundir el gusto por la lectura a los más pequeños y hacerlo nacer en aquellos que no tenían gusto en leer o que leían mal. El interés de los temas, la calidad de los textos, la simplicidad del estilo y del vocabulario, la supresión de los obstáculos que detienen a los principiantes y a los que leen mal, todo eso era necesario, pero no suficiente. Todavía era menester que la imagen ejerciera al máximo sus poderes de atracción y de seducción, que sostuviera, explicara, prolongara el relato, hablara directamente a la inteligencia y a la sensibilidad, que fuera hermosa y sincera. Por otra parte, era necesario adoptar una forma de publicación que, mejor que el libro, pudiera contener elementos de actividad. Por todas esas razones me decidí por el álbum ilustrado. (FOUCHER, 1957).

Lepman organitzà, ja el 1951, una trobada internacional de 250 participants sobre el tema *Els llibres per a infants i l'entesa internacional*, amb un discurs inaugural d'Ortega y Gasset amb el títol: *Paradoja de la pedagogía: por una enseñanza creadora de mitos*. Fou llavors que s'hi constituí un comitè que creà, dos anys més tard, la primera *Assamblea General de l'IBBY*. El 1956 s'establí el *Premi Andersen* atorgat per aquesta institució, el més important encara avui per a la LIJ¹¹.

El 1957 Walter Scherf n'assumí la direcció i li donà dimensió internacional en associar-lo a la UNESCO, i més tard també a la UNICEF¹². Avui en dia l'IBBY compta amb més de quaranta-quatre seccions nacionals¹³. Aquesta institució i les altres que hi tenen vincles importants de col.laboració (UNESCO, UNICEF, IRA, IFLA, o, per descomptat, la *International Youth Library* de Munich), constitueixen una sòlida xarxa internacional de promoció i estudi del llibre infantil en l'actualitat.

1.1.4. El desenvolupament a Catalunya a partir dels anys seixanta

Només molt recentment el nostre país ha pogut trencar l'aïllament cultural patit durant la dictadura també en relació a aquest tema i ha establert contactes oficials amb totes aquestes institucions internacionals. Efectivament, la dictadura del general Franco suposà un fort estancament en la política de biblioteques iniciada en el període d'entreguerres. Si llavors la reflexió sobre els llibres infantils s'havia inscrit en un projecte de gran abast que va fer recaure les

---

¹¹ Aquest premi es concedeix de forma bianual a un autor i a un il.lustrador pel conjunt de la seva obra i va unit a la proclamació d'una llista d'honor de llibres infantils que inclou un llibre per país. L'únic autor espanyol que l'ha obtingut ha estat J.M.Sánchez Silva, l'any 1968, l'única vegada que el premi ha estat atorgat a dos autors alhora (l'altre va ser l'autor alemany J.Krüss).

¹² A més de la seva cooperació amb aquests organismes, l'IBBY coopera amb la *International Reading Association*, fundada al 1956, i amb la Biennal d'il.lustració de Bratislava, alhora que és membre de l'*International Book Committee* i la *International Federation of Library Assotiations* (IFLA). Com a detall curiós podem destacar que l'any 1993 la IFLA va celebrar el seu congrés a Barcelona. Un dels temes de treball era el de la biblioteca escolar, i una de les visites programades va ser a la Biblioteca d'Aplicació de la Facultat d'Educació de la UAB.

¹³ A més d'adscripcions individuals de 18 altres països, la qual cosa implica la presència de l'IBBY a 62 països en total repartits per tots els continents tal com descriu Crampton (1991). El 1974 el Congrés es va celebrar per primera vegada fora d'Europa, a Ríó de Janeiro, i des de llavors no han deixat de prosperar els seus esforços per a una efectiva internacionalització, amb especial èmfasi en el desenvolupament del llibre infantil en els països del tercer món.

orientacions programàtiques en les grans figures de la cultura i la pedagogia, durant l'època de la dictadura la preocupació pels llibres infantils va raure en l'àmbit educatiu de les escoles que conformaren els moviments de renovació pedagògica.

Així, escoles capdavanteres en aquesta línia, com Costa i Llobera i Thalita van publicar la primera selecció de llibres per a infants¹⁴. Una figura important de la pedagogia en el nostre país com Marta Mata va ser la primera bibliotecària escolar de l'escola Thalita, i més tard, amb la creació de l'Associació "Rosa Sensat", va començar a funcionar un seminari de literatura infantil i juvenil¹⁵, encara existent, que publica les llistes periòdiques de *Quins llibres han de llegir els nens?*¹⁶.

Amb una clara influència de l'atenció per la lectura pròpia dels moviments pedagògics francesos dels anys setanta, la potenciació de la lectura a l'escola a través de la presència de la literatura infantil i juvenil ha estat un objectiu clar de la renovació pedagògica a Catalunya, capdavantera a Espanya en aquest àmbit. Fins a finals dels anys setanta, i atesa la precària situació del llibre infantil, els esforços per a la promoció de la lectura en el nostre país van centrar-se en un programa d'actuació que podria esquematitzar-se en les següents línies:

1. Promoure la urgent necessitat d'ampliar l'oferta existent de llibres infantils i juvenils, tant en quantitat com en qualitat¹⁷.
2. Connectar la població infantil i juvenil amb els llibres a través de la presència a l'escola de LIJ i de la relació amb les biblioteques escolars i públiques¹⁸.

---

¹⁴ Escuela activa de padres (1964): *¿Qué libros han de leer los niños?* . Barcelona:Ed.Nova Terra, publicació elaborada a partir dels intercanvis de lectura entre els mestres de Costa i Llobera i Thalita entre 1958 i 1962, sota la direcció de Pere Darder i Teresa Codina. .

¹⁵ Seminari sota la coordinació inicial d'Assumpció Lissón, Marta Mata i Eulàlia Valeri.

¹⁶ Pot trobar-se la història pormenoritzada del naixement d'aquest seminari i d'aquesta selecció de llibres a VALERI i LISSÓN (1988).

¹⁷ Sens dubte és aquest pressupòsit el que marca, per exemple, el naixement de l'editorial La Galera l'any 1962, o el naixement de les revistes *Cavall Fort*, *l'Infantil*, *Tretzevents*, etc. i la seva estreta col.laboració amb els medis educatius.

¹⁸ Bona prova de la feina feta en aquest sentit són els resultats de l'estudi de BARO i MAÑA (1990): *Les biblioteques a les escoles públiques de Catalunya*, en el qual s'evidencia una notable preocupació

3. Experimentar i estendre diverses activitats de foment i aprofundiment de la lectura.¹⁹
4. Promocionar un tipus de llibres que s'adiguessin amb els valors educatius sustentats pels moviments de renovació pedagògica. En el cas de Catalunya, per posar un exemple, això implicà la voluntat de creació d'una narrativa d'ambientació catalana i en llengua pròpia²⁰.

A partir de la col.laboració entre els moviments de renovació pedagògica a Catalunya i diverses iniciatives editorials durant els anys seixanta, i de l'extensió de les activitats escolars sobre lectura durant els setanta, la consciència de la necessitat d'atendre la lectura de ficció a l'escola va passar a ser un lloc comú durant els anys vuitanta en què es generalitzen termes com els de "el plaer de la lectura" en els àmbits educatius²¹.

D'altra banda, des dels sectors bibliotecaris cal remarcar l'obra d'Aurora Díaz Plaja a la *Biblioteca de la Santa Creu i Sant Pau*, i la continuïtat capdavantera d'aquesta biblioteca sota la direcció successiva de Núria Ventura i Teresa Mañà. L'IME de l'Ajuntament de Barcelona també fou un centre d'atenció a la difusió dels llibres infantils, i, desapareguda ja la dictadura, tots aquests esforços han anat consolidant-se i generalitzant-se en un moviment de col.laboració entre l'àmbit escolar i el bibliotecari²². Les activitats d'animació a la lectura i les recomanacions de llibres s'han produït indistintament des dels dos àmbits en els

---

i cura dels ensenyants per la biblioteca escolar i la presència escolar dels llibres. En el mateix sentit cal remarcar les activitats d'animació a la lectura que s'han estès notablement tant a les biblioteques com a les escoles, així com la pràctica de visitar les biblioteques públiques del seu barri per part de les escoles.

¹⁹ Com l'impuls a les activitats al voltant de Nadal i Sant Jordi, amb la tradicional exposició al Saló del Tinell, els cursos sobre aquest tema a les escoles d'estiu, etc.

²⁰ Característiques fàcilment detectables en la producció de l'època tal com han assenyalat diversos autors (MAÑÀ, 1989 ; BASSA, 1994; per exemple).

²¹ Són ben representatius d'aquesta situació llibres com *El gust per la lectura*, on es recull l'experiència de l'escola Costa i Llobera; *Del plaer de llegir al joc d'escriure*, de BESORA i FLUVIA; *Jo llegeixo. Una experiència de biblioteca al cicle mitjà d'EGB* de CASAS i CENTELLAS; *Suggeriments per una lectura creadora*, de CELA i PALOU, etc.

²² Coordinació de què és una bona prova el curs de *Postgrau de Biblioteques escolars* organitzat per la *Universitat Autònoma de Barcelona* en coordinació amb l'*Escola de Biblioteconomia i Documentació* i l'*Associació de Mestres "Rosa Sensat,"* i amb la col.laboració de l'*IME de l'Ajuntament de Barcelona* i el *Servei de Biblioteques escolars "L'Amic de Paper"*.

últims anys i han estat objecte de moltes publicacions de divulgació a través de revistes i llibres, tant d'ensenyament com de biblioteques, a tot l'Estat²³.

El creixement editorial del llibre infantil i juvenil ha pressionat també per a aquesta difusió i han aparegut tota mena de materials editorials, guies de lectura i propostes de treball, que han fet canviar recentment els termes del debat. Així, si durant els anys seixanta i setanta l'èmfasi era posat en l'entrada d'aquests llibres a l'escola, a finals dels vuitanta han començat a aixecar-se moltes veus, de forma més radical des dels sectors bibliotecaris, per tal de defensar la preservació d'una lectura lliure i sense obligacions escolars²⁴.

Pel que fa a les relacions amb les institucions més representatives a nivell internacional a què feiem referència, cal remarcar com el 1982 es constituí a Barcelona el *Consell Català del Llibre per a Infants*, i el mateix any va nèixer la *Organización Española para el Libro Infantil y Juvenil (OEPLI)* amb la finalitat de promoure la lectura i el llibre per a infants en tot l'àmbit de l'Estat espanyol i de representar-lo a l'estranger. Aquest organisme passava així a constituir-se com a secció espanyola de l'IBBY i adoptava una forma federal d'organització²⁵. Els intercanvis, congressos i publicacions sobre la LIJ van rebre així un gran impuls que ha contribuït sens dubte als avenços produïts en aquest camp a Espanya durant la darrera dècada²⁶.

En definitiva, doncs, s'ha assenyalat en aquest apartat com els primers estudis a tenir en compte sobre els llibres infantils i juvenils neixen al voltant de la preocupació per la seva selecció i difusió. Apareixen en el sector bibliotecari en la mesura que els diferents països creen biblioteques específicament infantils des

---

²³ Podem citar en aquest sentit els articles bibliogràfics publicats a CLIJ (1990) pel CENTRO de DOCUMENTACION FGSR i per GONZALEZ i MAÑA que recullen més de tres-centes publicacions sobre animació lectora apareguts a Espanya en els darrers anys. Com a llibres més recents, tenim els de DOMENECH et al. (1994) i GARCIA SOBRINO et al. (1994). Com exemple de relació entre animació a la lectura i escola pot citar-se FERNANDEZ PAZ (1990).

²⁴ Bona mostra d'aquest clima és l'espectacular èxit obtingut recentment per l'obra de PENNAC (1992) que defensa l'accés a la lectura lliure d'obligacions escolars.

²⁵ Per a la descripció d'aquest procés vegeu TURA (1986). Per veure l'evolució dels organismes, premis, producció editorial, etc. al voltant de la LIJ a Espanya entre 1935-1985 comptem amb l'estudi de CENDAN PAZOS (1986).

²⁶ A tall d'exemple, pot citar-se la celebració del *I Congreso Nacional del libro infantil y juvenil* a Avila l'octubre de 1993, organitzat per l'*Asociación española de amigos del libro infantil y juvenil*, així com el 24° Congrés internacional de l'IBBY celebrat a Sevilla, l'any 1994.

de finals del segle XIX fins al període d'entreguerres. Posteriorment, a partir de la segona guerra mundial, el moviment de biblioteques s'amplia amb organismes internacionals i inicia la seva col.laboració amb l'àmbit educatiu. Aquest procés té característiques especials a Catalunya per la seva integració en el projecte cultural del Noucentisme, la ruptura produïda per la guerra civil, el protagonisme escolar a partir dels anys seixanta i la progressiva normalització amb la restauració democràtica.

1.2. EL DESENVOLUPAMENT DELS ESTUDIS HISTORICS I DE LA INFRAESTRUCTURA DE RECERCA

Al costat de la preocupació inicial per la difusió de la lectura i dels criteris de selecció dels millors llibres infantils i juvenils, la línia d'estudis històrics i bibliogràfics de la LIJ és la que més aviat s'ha desenvolupat en tots els països. La necessitat d'establir el corpus del qual s'està parlant quan es passa a diferenciar la literatura especialment adreçada als infants i adolescents i la tradició de l'herència positivista dels estudis filològics (en el millor dels casos, donat el seu rigor) fan que aquesta sigui la tasca que es considera més òbvia de fer des de cada literatura específica.

L'inici d'aquest tipus d'estudis requereix i provoca, alhora, el desenvolupament d'infraestructures de recerca, des de bancs de dades o revistes especialitzades a centres d'investigació o associacions internacionals d'intercanvi.

L'estat dels estudis de l'evolució cronològica i de la tria dels llibres que poden considerar-se clàssics de la LIJ varia molt segons com hagi estat de nombrosa i consolidada l'edició en els diferents països. Així, l'existència d'obres de referència en la literatura anglosaxona o dels països nòrdics és sensiblement diferent quantitativament i qualitativament de la presència d'obres que estableixen aquests paràmetres en les literatures del nostre país, on encara és gairebé tot per fer²⁷, de la mateixa manera que varia l'estat dels instruments que afavoreixen la investigació en el camp de la LIJ.

Aquest apartat es dividirà en dues parts. La primera tractarà dels estudis històrics de la LIJ i farà referència, successivament, als problemes específics de delimitació del corpus infantil i juvenil en els estudis històrics, a l'evolució

---

²⁷ A efectes pràctics d'exposició distingiré entre els estudis sobre la història de la LIJ i els estudis sobre els aspectes teòrics de la LIJ. Aquesta és una distinció ben problemàtica, realment, ja que és ben lluny del meu ànim considerar que la història de la LIJ no inclou també la reflexió teòrica i els pressupòsits de la seva interpretació. Però, tal com he assenyalat anteriorment, el propòsit d'aquest capítol és descriure l'evolució dels conceptes i disciplines que han anat conformant el marc teòric d'anàlisi de la LIJ, i això fa que no m'interessi de ressaltar aquí el lligam amb l'anàlisi d'un corpus literari concret. He optat, doncs, per deixar reduït al mínim el contingut del terme "estudis històrics i bibliogràfics" alhora que en faré la menor referència possible.

seguida per aquests estudis a nivell d'orientació general i a les principals aportacions en els estudis d'història de la LIJ catalana i castellana. La segona part descriurà l'aparició dels principals instruments de recerca en el camp de la LIJ.

1.2.1. Els estudis històrics

1.2.1.1. La delimitació del corpus des de la perspectiva històrica

Els estudis històrics de LIJ presenten problemes diferencials respecte als que pot presentar l'establiment de paràmetres històrics en les altres parcel·les literàries. En primer lloc, cal tenir en compte que la fractura entre la possibilitat de lectura dels llibres històrics i dels contemporanis és molt més acusada en aquest camp que en cap altre. La discussió sobre la vigència dels clàssics per a la lectura dels nois i noies d'avui en dia continua essent una polèmica oberta pel fet que estudis històrics i selecció per a la lectura són dos objectius que no acostumen a distingir-se en molta de la bibliografia més difosa, malgrat la seva diferència. La dependència de la LIJ d'un receptor molt canviant condiciona l'estudi del passat ja que cal fer molta atenció a les condicions de lectura en què la recepció s'ha anat produint. Si en la literatura d'adults, la contextualització d'una obra del passat pot fer que el lector creï tant la distància com el coneixement necessari per a la seva lectura, això no pot ocórrer en la lectura dels infants que aborden els llibres en una trobada despullada de context i a partir de la seva progressiva adquisició de competència lectora.

Així, per exemple, la valoració dels llibres anglesos de l'època victoriana ha d'entendre's necessàriament a partir del coneixement dels lectors de les fórmules tipificades a què obeïen aquests textos, tal com analitza Hugues (1978). Però, tot i que aquesta aportació és important per a la comprensió de l'evolució històrica de la LIJ, és obvi que mai no revertirà en el lector infantil actual que es troba simplement impossibilitat de fruit d'aquests llibres. Per tant, si bé la relació amb el context de producció i distribució és rellevant per a qualsevol estudi històric de literatura, la permanència d'uns clàssics -en el sentit d'obres que no han esgotat la seva capacitat de comunicació amb els lectors a través dels

temps- amb independència d'aquestes condicions resulta molt problemàtica per a la LIJ. El que determina el que el públic infantil i juvenil llegeix i frueix difícilment pot aïllar-se en les característiques del text o pot possibilitar una nova lectura *malgrat* aquestes característiques.

Un segon tipus de problema respecte a l'establiment del corpus de la LIJ ha estat l'opció entre considerar llibres infantils i juvenils només aquells que tenien la intenció d'adreçar-se a aquesta audiència en el moment de la seva producció, o bé acceptar-hi llibres que no s'adreçaven a aquest públic inicialment, però que han estat llegits pels infants i adolescents amb una certa assiduitat i han acabat publicant-se en les col·leccions caracteritzades com a infantils i juvenils.

Aquest problema de definició s'ha produït en relació a la literatura de tradició oral, com veurem més endavant, i també en relació a obres de la literatura d'adults, sobretot de l'època anterior a un desenvolupament consistent de la producció de llibres per a infants. El problema de trasvàs en la consideració d'aquestes obres inicialment adreçades al públic adult, porta aparellat el judici sobre la seva entitat ja que el procés d'apropiació per part del públic infantil i juvenil implica molt sovint l'adaptació o parcialització de l'original. Es el cas de *Gulliver's Travels*, per exemple, en què, de fet, és només el primer viatge al país de Lil·liput el que ha estat considerat LIJ. En aquests moments, l'ampliació de la LIJ cap a nois i noies de més edat planteja també el problema d'una franja ambigua entre el que es pot considerar literatura juvenil i literatura d'adults.

També, finalment, han començat a aparèixer llibres en la producció més recent que han fet invertir els termes del problema, ja que s'ha argumentat que, tot i adoptar les característiques formals de la LIJ, semblen adreçar-se a un públic adult i no haurien de formar part, per tant, de la història de la LIJ. En aquest cas es troben productes editorials que es proposen deliberadament d'esborrar fronteres entre infants i adults a través dels anomenats llibres-regal, llibres-objecte, llibres-joc, amb un component important d'imatge, ús de materials diversos, etc., així com també llibres teòricament adreçats als infants, però que susciten molts interrogants sobre la possibilitat de comprensió per part d'aquests destinataris a causa del tema, de les referències culturals, de la complicació formal, etc.

1.2.1.2. L'evolució dels estudis històrics

Alguns estudis fets sobre les històries de la LIJ (Salway,1986; Hunt, 1990) assenyalen que fins a 1945, les històries de la LIJ ofereixen un panorama basat en criteris intuitius de valoració i consisteixen en descripcions argumentals de les obres barrejades amb informació biogràfica sobre els autors. Els estàndars de valoració de la qualitat remetent fortament als de la crítica de la literatura d'adults, i la LIJ és contemplada en una posició subordinada respecte d'aquesta. Encara que ja sembla que algunes històries parteixen del fet que el material literari i l'audiència impliquen diferències en el tipus de crítica, aquestes es tradueixen bàsicament en l'atenció cap al tema de la moralitat i de la finalitat educativa de la LIJ.

Durant les dècades dels seixanta i setanta es publiquen els estudis que configuren la història de la LIJ tal com ha arribat als nostres dies. El volum de la producció dels llibres destinats als infants i la consolidació al llarg de tot el segle d'aquest fenomen cultural fa que els estudis històrics siguin els més fàcilment reconeguts i acceptats en el camp de la investigació i aquells que més fàcilment poden traslladar al camp de la LIJ metodologies de recerca amb una tradició ben establerta. La història de la LIJ s'estabilitza, en el sentit que s'arriba a un acord generalitzat sobre els períodes històrics i sobre les obres que han representat fites importants en l'evolució d'aquest camp. Entre les històries de la LIJ universal aparegudes en el nostre país, sens dubte, l'estudi d'Hürlimann (1959), publicat a Espanya el 1968, és el més difós. D'altres estudis en la mateixa línia, i de gran influència en els seus països, no han estat traduïts aquí, però algunes de les seves aportacions han traspasat les fronteres i han marcat igualment els nostres paràmetres de valoració sobre la LIJ.

Això és el que passa, per exemple, amb l'obra de Green, *Tellers of Tales* (1946), de gran transcendència en els medis educatius de la Gran Bretanya durant els anys 50-60²⁸. En aquesta i en d'altres obres Lancey Green (1962) estableix

---

²⁸ O amb la història francesa més clàssica, la de TRIGON (1950): *Histoire de la littérature enfantine: de ma mère l'Oie au Roi Babar*. Paris:Hachette.

alguns dels tòpics més arrelats en relació a aquest camp, tals com els criteris de distinció entre llibres per a nens/llibres per a adults o la distinció entre llibres escrits per a nens/llibres que han estat adoptats pels nens, amb una distinció entre destinataris dels llibres/receptors dels llibres. Totes aquestes divisions han estat àmpliament utilitzades en la classificació dels llibres infantils en totes les històries de la LIJ, com per exemple en els complets diccionaris de LIJ de Carpenter i Pritchard (1984) o en el panorama establert per Escarpit (1981), així com també es troben en les reflexions de caire teòric que constitueixen obres de referència obligada a Espanya com les de Tames (1985) o Cervera (1991)²⁹.

A partir dels vuitanta, pel fet que el mapa canònic ja ha estat establert, els estudis històrics i bibliogràfics comencen a deixar de ser entesos com un recorregut necessàriament global -on acostumaven a revisar-se ordenadament els precedents, el folklore, les narracions clàssiques d'adults incorporades al camp juvenil i els contes actuals- i amb una clara pretensió d'abocar en el lector actual com si aquest fos el receptor de tota la línia evolutiva descrita. Per contra, comencen ara a desenvolupar-se amb una dinàmica autònoma, tant respecte d'altres perspectives disciplinàries d'anàlisi (com la psicològica o l'educativa, per exemple), com respecte de les tasques de selecció i difusió coetànies.

Progressivament apareixen obres més acotades a períodes o gèneres concrets i que relacionen els llibres amb el seu propi context socio-cultural de recepció lectora. Es pot assenyalar, per exemple, l'anàlisi específica de tòpics en els llibres infantils (el del protagonista a Gómez del Manzano, 1987, per exemple) o de gèneres concrets (les narracions d'aventures a Fisher, 1986 o la ciència ficció a Le Guin, 1979). Alguns d'aquests temes tenen més ressò en un o altre país, tal com pot constatar-se a partir de la bibliografia produïda sobre la relació de la LIJ i els "mass-mèdia" a Itàlia (Nobile, 1990; Bartolini i Mannini, 1988; Faeti, 1986; etc.) o la política de selecció i censura a USA i Gran Bretanya (Jenkinson, 1982, Tucker, 1981; Davis, 1979; etc). Per últim, cal remarcar que també s'han desenvolupat els manuals d'orientació divulgativa sobre la LIJ, i destaquen en aquest sentit els compendis, de gran tradició a USA, com, per exemple, l'excel·lent de Huck, Hepler i Hickman (1987).

---

²⁹ Recentment González Gil ha fet un panorama dels estudis crítics a Espanya per encàrrec de la OEPLI per al I Congreso Nacional del Libro infantil y juvenil. Vegeu GONZALEZ GIL (1994).

En una línia diferent -de revisió més que de progrés lineal-, han aparegut recentment obres polèmiques que des de perspectives específiques qüestionen els patrons històrics establerts a la LIJ. En són exemples la relectura del període colonial britànic feta per Richards (1989) a *Imperialism and Juvenile Literature*, o l'aportació feminista de Reynolds (1990) sobre la LIJ anglosaxona de 1880 a 1910: *Girls Only?*, que postula l'existència d'una LIJ dividida en dues línies paral·leles segons hagi anat destinada a nois o a noies. També ben recentment autors com Myers han defensat el terme de "nou historicisme" aplicat a la LIJ, en el sentit d'estudis històrics que integrin l'anàlisi dels textos amb l'anàlisi del seu context socio-històric. Segons aquesta línia, cal un nou historicisme que no se centri en les bases preconcebudes de la història de la LIJ, en la seva manera d'organitzar el material a partir d'una visió evolucionista del progrés, sempre lineal i sempre endavant. Aquesta idea de fons és sintetitzada per les paraules de Myers quan considera que "*la majoria d'històries de la LIJ no són històries analítiques sinó teleologies*" (1988:42).

Cal remarcar, però, que el camp dels estudis històrics progressa essencialment sobre la línia de la narrativa per a infants i adolescents, mentre que els estudis sobre poesia i teatre constitueixen un buit encara més clamorós que el que representa la migrada producció d'obres de poesia i de text teatral per a aquestes edats. Chambers ho assenyala amb les següents paraules:

Encara que la discussió sobre la LIJ s'ha anat fent des de fa dos-cents anys fins ara, i malgrat comptar ja amb professionals i institucions serioses, quasi res ha estat escrit sobre dramatització. (1982:5)

1.2.1.3. Els estudis sobre història de la LIJ catalana i castellana

En els estudis històrics sobre la LIJ a Catalunya, l'obra de Teresa Rovira (1976, 1988) fonamenta sòlidament l'evolució històrica fins als anys seixanta i representa un exemple de bon fer lamentablement massa aïllat en el nostre panorama. Cal remarcar també l'estudi sobre les revistes infantils catalanes des de 1939 fins a 1985 de Larreula (1985), la història divulgativa de Valriu (1994) i

l'estudi de Bassa (1994) sobre la relació entre la producció de llibres infantils catalans i el pensament pedagògic des de la postguerra fins al 1985..

A partir d'aquí hem de saltar ja a la consideració d'articles sobre la LIJ catalana que n'elaboren aspectes o n'esbossen moments de l'evolució actual deguts a un cert cos de crítics de la LIJ, articles com els realitzats pel Seminari de Bibliografia infantil de "Rosa Sensat" (1985)³⁰, els de Cubells (1984), Ventura (1988), Mañà (1989) o Colomer (1992a), així com Lanuza i Pérez Moragon (1982) específicament per al País Valencià o el monogràfic de la revista *Lluc* (1992) per a les Illes. A banda del fet que alguns d'aquests articles amplien la seva consideració a la LIJ en llengua castellana i a la traduïda d'altres llengües, cal considerar-los més aviat com elements parcials per establir una història que no pas peces acabades per encaixar en un marc prou elaborat.

En la línia històrica de la LIJ castellana l'extensa obra de Bravo Villasante (1963, 1985) ha estat la més difosa i gairebé l'única fins a dates ben recents en què ha aparegut el sòlid estudi de García Padrino (1992) sobre la LIJ castellana des de 1885 a 1985.

La història de la poesia i el teatre infantils es mantenen en la penúria assenyalada en el camp internacional. Així, malgrat alguna excepció (Descot, 1993, per a la poesia catalana; Cerrillo i Garcia Padrino, 1990, per a la castellana), els estudis de poesia continuen versant, bàsicament, sobre la poesia de tradició oral (amb obres de referència com Janer Manila, 1982 o Pelegrín, 1982, 1984), mentre que els de teatre es refereixen sobretot als aspectes d'activitats teatrals a realitzar pels mateixos nens (Cervera, 1982a; Aymerich, 1981; Matilla, 1981; etc) a excepció de l'obra cabdal de Cervera (1982b) sobre el teatre infantil castellà³¹ i la recent de Tejerina (1993, 1994).

---

³⁰ Un dels primers que va anar més enllà de l'etapa analitzada per Rovira i que va aparèixer, curiosament, en una revista francesa: *Nous voulons lire!* com un article d'estat de la qüestió, signat per C.Anglès, F.Boada, T.Colomer, M.Fonoll, A.Lisson, F.Rifà, F.Samuel-Lajeunesse i M.E.Valeri.

³¹ Primera tesi doctoral sobre LIJ llegida a Espanya.

1.2.2. La infraestructura per a la recerca sobre literatura infantil i juvenil

Els estudis bibliogràfics s'han desenvolupat enormement en aquests darrers anys, empesos per les possibilitats actuals de creació de bancs de dades i de diverses formes d'accés a la informació. També la connexió entre els organismes institucionals de recerca i estudi de LIJ ha augmentat molt considerablement en consonància amb l'evolució de les nostres societats occidentals cap a la proliferació i circulació de la informació.

A banda de la creació de l'IBBY i de les institucions ja al·ludides en parlar dels sectors bibliotecaris, va ser durant les dècades dels seixanta i setanta que es van crear els primers centres de recerca sobre LIJ. Centres estatals com el citat de la *Library of Congress* el 1963, el *Swedish Institute for Children's Book* el 1967, el *Finnish Institute on Books for Young People* al 1978 o el *Banco del Libro de Venezuela*, que es proposa funcionar com un centre coordinador de tota la documentació del llibre infantil de llatino-amèrica. A nivell més acadèmic, els més importants són l' *Institute for Children's Literature Research* a Frankfurt, fundat l'any 1963, l'*International Institute for Children Literature and Reading Research*, fundat a Viena el 1965³², així com el de més influència en el nostre país: el *Centre de Recherche et d'information sur la littérature pour la jeunesse*, creat a França el 1974³³.

A la fundació de centres ha seguit, al llarg dels anys vuitanta, la creació d'associacions d'investigadors que evidencien l'estatus acadèmic aconseguit per la LIJ com a àrea d'estudi. Podem citar com exemples rellevants el predicament internacional d'associacions com la *Children's Literature Association* o la *International Research Society for Children's Literature*³⁴, que realitzen periòdicament seminaris i conferències internacionals³⁵.

---

³² Per part d'una de les figures més reconegudes internacionalment en aquest camp, el Dr. Bamberger.

³³ La seva creació va ser suggerida per H. Wallon ja el 1956 (citada per DANSET-LEGER, 1988). A la trobada de Marly le Roy el 1973 es decidí iniciar el camí cap a la creació d'un institut internacional sobre la LIJ. El 1974 es crea el CRILJ, un dels objectius del qual és encoratjar i coordinar la recerca. La comissió de *Recherches* és presidida en el seu inici per H. Gratiot-Alphandery, mentre que la de *Production-diffusion* és a càrrec del fill i successor de Paul Faucher.

³⁴ La IRSL va néixer en un col·loqui celebrat l'any 1969 per l'*Institut for Research in Children's Literature* de la *Goethe University*, on membres de l'*Institut de Frankfurt* van proposar l'organització d'un organisme internacional dedicat a encoratjar la recerca sobre la LIJ. Els seus membres són,

També han fet la seva aparició les revistes especialitzades en aquest tema en àmbits universitaris, tals com la *Children's Literature*³⁶ o el *Bulletin of the Center for Children Books*³⁷. Alhora se n'han consolidat d'altres amb gran prestigi com *Signal*, en l'àrea anglosaxona,³⁸ o *Les Cahiers du C.E.R.U.L.E.J.*³⁹, la *Janus Bifrons: revue universitaire de l'adolescence*⁴⁰ o *La Revue des livres pour enfants*⁴¹ en l'àrea francòfona. Igualment, poden citar-se aquí d'altres signes visibles sobre el desenvolupament de la LIJ com a camp d'investigació. Per exemple, el fet de comptar amb una secció específica en la numerosa convenció anual de la *MLA* a USA, l'aparició de guies bibliogràfiques i metodològiques de recerca sobre la LIJ⁴², o, especialment, el projecte d'una base internacional informatitzada de dades sobre la recerca⁴³.

Aquesta situació resulta molt incipient en el nostre país. Efectivament, no hi ha encara cap revista de recerca en aquest camp, i els butlletins de ressenyes i experiències d'animació a la lectura propis de biblioteques públiques o de grups de lectura de diferents institucions són encara el material bibliogràfic més

---

exclusivament, persones que hagin publicat investigacions sobre LIJ, i la finalitat de la IRSCCL és fomentar el debat i la circulació d'informació entre els investigadors. La IRSCCL és present a 18 països, consta de més de 300 membres i celebra un simposi cada dos anys.

35 Recentment han aparegut les actes del X^o Congrés de la I.R.S.C.L. a París el 1991, sota la direcció de J.Perrot amb el títol de *Culture, texte et jeune lecteur*. El seu repàs mostra la internacionalització actual de la crítica -ja que al costat dels països tradicionalment preocupats pel tema emergeixen molts països "nous" com Nigèria o Israel-, i mostra també la seva diversitat d'enfocaments disciplinaris, des de la semiòtica o la lectura de la imatge, a la història o la sociologia. Vegeu PERROT (1993).

36 Publicat per la *Divisió de Children's Literature i la Children's Literature Foundation* de la Universitat de Yale.

37 Publicada per la Universitat de Chicago, que també edita *The Elementary School Journal*.

38 A càrrec de N.Chambers, així com altres revistes no universitàries tals com *Bookbird* de l'IBBY, la *Canadian Children's Literature* o la *Children's literature abstracts* a càrrec de G.Adams que suposa una font imprescindible per a la recerca.

39 Editada per l'associació *Nous voulons lire!* sota la direcció de D.Escarpit, el *C.E.R.U.L.E.J.* és un centre d'estudis i recerques universitàries sobre el llibre, la lectura i la literatura infantil. La revista va aparèixer a partir de 1986.

40 Editada pel *Centre de Recherches sur l'adolescent dans la société*, de la Universitat d'Estrasburg, a partir de 1979, on es publiquen també les actes dels col.loquis bianuals sobre LIJ d'Estrasburg i es fa especial èmfasi en les tesis i obres de referència internacionals.

41 Editada pel centre de documentació de *La joie par les livres*, sota la direcció de G.Patte. És el centre amb més documentació i activitats sobre la LIJ a França.

42 Per exemple, la de CHESTER (1989).

43 La base CLIP impulsada per L.Törnqvist i A.deVries a partir de l'IBBY de la Gran Bretanya. Vegeu *Bookbird* n^o4, vol.31 (hivern 1993).

abundant⁴⁴. Les revistes de divulgació com *CLI*, *Cuadernos de literatura infantil y juvenil* en llengua castellana i *Faristol*⁴⁵ en llengua catalana són els intents més seriosos de revistes sobre LIJ⁴⁶. Les publicacions i activitats del *Centro internacional del libro para niños Germán Sánchez Ruipérez* de Salamanca constitueixen l'única illa de recursos bibliogràfics i de recerca mínimament solvents a excepció dels voluntariosos inicis documentals d'alguns centres de Catalunya⁴⁷, a manca fins i tot de repertoris bibliogràfics complets i sistemàtics tal com assenyalava García Padrino (1992)⁴⁸.

Ja hem assenyalat que les històries de la LIJ en llengua catalana i castellana compten a penes amb uns pocs títols que no cobreixen ni de bon tros tots els gèneres i tots els períodes. En l'àmbit universitari podria destacar-se la tímida presència de la LIJ en les matèries de formació de mestres i bibliotecaris⁴⁹, així com l'aparició en augment d'algunes tesis doctorals en aquesta àrea⁵⁰. La simple

---

⁴⁴ Els del *Seminari de LIJ de "Rosa Sensat"* coordinat per A.Lisson, el de *l'Institut Municipal d'Educació i Centre de Documentació Artur Martorell de l'Ajuntament de Barcelona*, el del *Servei de Biblioteques escolars "L'Amic de Paper"* i el de la *Biblioteca infantil i Centre de Documentació del Llibre infantil "Santa Creu"* són els més difosos i de més qualitat a Catalunya, mentre que el *Boletín de la Asociación española de amigos del libro infantil y juvenil* i *Papeles de LI del Servicio Municipal de Educación de A Coruña, Peonza o Alacena*, iniciativa privada de l'editorial SM, són els més rellevants en llengua castellana.

⁴⁵ Editada pel *Consell català del llibre per a infants (IBBY/OEPLI)*.

⁴⁶ Tot i així, una revista d'aparició mensual com *CLIJ*, que pretenia tractar la LIJ al marge del vessant educatiu, sembla tenir dificultats per recaptar prou estudis per mantenir aquesta línia i darrerament hi han començat a aparèixer articles sobre ensenyament literari.

⁴⁷ De fet, els mateixos citats en parlar dels butlletins de publicacions.

⁴⁸ Efectivament, en llengua catalana només comptem amb el repertori de ROVIRA i RIBE (1972) i amb el de VENTURA (1970), situació que pot considerar-se privilegiada, però, respecte a l'àmbit castellà que no compta amb cap obra d'aquest tipus.

⁴⁹ En les noves directrius dels plans d'estudis de les titulacions universitàries figura una matèria de *Literatura Infantil* en les directrius comunes del títol de *Mestre d'educació infantil*. L'Escola de Mestres de València ha iniciat una tasca de centralització de la informació per tal de determinar si les Universitats han inclòs noves matèries sobre aquests temes entre les seves matèries obligatòries o optatives. La Universitat Autònoma s'ha limitat a seguir les directrius del M.E.C. en aquest tema. D'altra banda, l'Escola de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona ha mantingut ininterrompudament una assignatura sobre LIJ des de la seva fundació per Rubió i Ors el 1918, matèria que ha estat impartida per personalitats de tant prestigi com Carles Riba.

⁵⁰ A hores d'ara, les tesis en aquesta àrea tot just deuen arribar a una vintena i es reparteixen entre algunes ànalsis d'autors infantils d'altres països (com la Comtessa de Segur a LOPEZ VALERO, 1988; o E.Nesbit a DORAO ORDUÑA, 1986), algunes sobre il·lustració (GOMEZ AYET, 1989; CAPARROS GONZALEZ, 1989), tres tesis sobre pressupòsits educatius: una sobre el teatre (TEJERINA, 1992), una altra sobre les narracions de diversos períodes (RIPOLL, 1992) i una en l'àmbit català des de la guerra civil (BASSA, 1989), un estudi sobre premsa infantil (ARANGO GONZALEZ, 1989) i, les més nombroses, sobre l'estudi del folklore, tant des de la perspectiva dels seus valors educatius (JASSO DARAC, 1983, PELEGRIN, 1993) com des de la seva descripció antropològica (és el cas d'un estudi sobre els contes populars africans de Birago-Diop a DIAZ

constatació dels seus temes i dels departaments universitaris on han estat llegides (des del de *Mètodes d'investigació i diagnòstic*, al d'*Història de l'Art* o a tota mena de Filologies) revelen, però, amb prou claredat la dispersió encara imperant, tal com destaca Cerrillo (1990)⁵¹.

Un quadre tan migrat evidencia la precarietat de la recerca en aquest àmbit en el nostre país. Tot i així, el sentit dels interessos disciplinaris i alguns dels instruments de recerca traspassen les fronteres i, per tant, pot pensar-se que els avenços en els estudis de la LIJ en els altres països són aplicables també en la seva incipient consolidació en el nostre entorn.

Pot afirmar-se, doncs, d'una banda, que durant els anys vuitanta l'anàlisi històrica dels llibres infantils es fa més precisa i veu augmentat el reconeixement del seu interès des d'un punt de vista acadèmic, tot trencant la relació implícita fins ara entre les anàlisis històriques d'evolució del corpus i els requeriments funcionals d'educació lectora dels infants i adolescents coetanis als estudis. I, d'una altra banda, aquest desenvolupament investigador provoca i es beneficia alhora d'un increment notable de la infraestructura de recerca.

NARBONA, 1987), o des de la recerca de la seva influència en la LIJ actual (VALRIU, 1992). Cal remarcar especialment en aquest camp l'estudi de CERRILLO (1986) sobre la lírica popular espanyola de tradició infantil, així com també els estudis de CERVERA (1982b), GOMEZ DEL MANZANO (1987) o GARCIA PADRINO (1989) que hem citat ja com a contribucions importants a l'àrea.

⁵¹ En la seva conferència, posteriorment publicada, en l'habitual curs d'estiu de la Universidad de Castilla-La Mancha que dedica sempre un curs a la LIJ, en aquest cas el de 1989, dedicat precisament a "La teoría, crítica e investigación".

1.3. ELS DEBATS TEORICS FINS ALS ANYS VUITANTA

Ha estat repetidament assenyalat que la LIJ s'ha desenvolupat sempre a cavall entre una funció literària i una funció educativa (Shavit, 1986). Si es revisa la bibliografia sobre la LIJ és ben fàcil de detectar que els dos problemes que han centrat el debat teòric sobre la seva constitució com a camp d'estudi corresponen a cada una de les àrees d'aquesta doble adscripció: D'una banda el debat sobre la definició de la LIJ com a tal literatura i, de l'altra, la polèmica sobre la conveniència educativa dels models realistes o fantàstics en les obres de ficció adreçades als infants. Aquesta última polèmica ha englobat, a més, la consideració de la relació entre LIJ i literatura de tradició oral. Aquest apartat tractarà dels conceptes implicats en la discussió d'aquests dos problemes

1.3.1. El debat sobre la definició del camp

La definició de l'objecte d'estudi ha estat la primera qüestió abordada des d'un punt de vista teòric pels estudis de la LIJ. Descriurem en aquest apartat els termes de la discussió tal com s'han anat definint segons la seva evolució cronològica. En primer lloc, el debat sobre la seva qualitat de "literatura" per comparació amb la literatura d'adults. En segon lloc, la constitució del corpus en funció de la qualitat literària de les obres o de la seva acceptació per part dels lectors. En tercer lloc, la definició de la LIJ com un camp literari específic dins del sistema de comunicació literària.

1.3.1.1. La LIJ versus la "veritable literatura"

Ha estat constant la tendència a definir la LIJ en termes de les seves característiques diferencials per oposició a les característiques de la literatura d'adults. En un primer estadi la polèmica se centrà simplement en el problema de donar carta de naturalesa literària als textos dirigits als infants. Una de les opinions al·ludides repetidament pels partidaris de la inexistència de la LIJ és sens dubte la de B.Croce:

L'art pur (...) requereix, per a ser assaborit, maduresa de ment, exercici d'atenció i experiència psicològica. L'esplèndid sol de l'art no pot ser suportat pels ulls encara febles del nen i el noi (...) per a ells són adequats un cert tipus de llibres que tenen alguna cosa d'artístics, però contenen elements extra-estètics, curiositats, aventures, accions audaces i guerrerres (...). En qualsevol cas, si els nens poden fruitir d'una obra d'art pur, aquesta no s'haurà creat per a ells, sinó per a tots, i per això no pertanyerà a la literatura "per a nens". Igual passa amb l'art popular, que o no és art o no és popular (1922: 116.)

La restricció del terme literatura feta des de la poètica simbolista pesarà fortament en la bibliografia sobre la LIJ a través d'una constant -i ben fatigant per al lector- necessitat de justificar una i altra vegada aquest camp amb tota mena d'argumentacions obligades a ser més o menys rocambolesques, ja que intenten replicar aquesta objecció sense arribar a trencar el parany teòric en què es troben. S'han alçat així subtils elaboracions segons les quals, o bé resulta més difícil escriure per a nens que per a adults, o bé autors i crítics s'han negat reiteradament a acceptar que adoptin procediments diferents per escriure i valorar els llibres per a infants o per a adults, posició encara ara majoritària en aquests sectors⁵², reacis a una definició que els sembla condemnatòria a una professió de segon ordre.

Contra aquests arguments s'ha oposat la contundència dels judicis dels qui continuen negant la denominació de "literatura" per a aquests textos. Són famoses, per exemple, en aquest sentit, les opinions de Sánchez Ferlosio en el seu pròleg a una edició castellana del *Pinocchio*:

Si no puede existir (la LIJ), pues que no exista; no hay sino que regocijarse de que no exista algo cuya existencia es sólo posible en la degradación. (1972:11)

⁵² Vegeu si no l'enquesta anual duta a terme per la revista *CLIJ* entre els autors premiats aquell any on se'ls pregunta sempre el perquè de la seva dedicació a la LIJ.

O la de Rico de Alba que, després de comparar fragments de textos de LIJ amb la norma de qualitat de la literatura adulta exclama:

La mal llamada literatura infantil es a la verdadera literatura lo que los castillos de arena que construimos en la playa para nuestros hijos a la verdadera arquitectura. (1986:54)

Tot i que aquesta negació hagi pogut repercutir d'alguna manera en els estudis de la LIJ a Catalunya, cal remarcar, però, que en la tradició de la crítica catalana, aquesta posició no ha tingut mai figures destacades, potser perquè el vessant educatiu de la LIJ ha estat mirat sempre des d'una òptica positiva i s'ha percebut com un fenomen lligat al desenvolupament lingüístic i cultural de Catalunya. Sigui per la sensibilitat de les grans figures de la pedagogia catalana pel tema, o sigui pel fet que autors indiscutibles del Modernisme i el Noucentisme, com Carner, Manent, Riba, etc., van escriure i traduir llibres per a infants i adolescents, el cert és que la menysvaloració literària de la LIJ no ha estat mai teoritzada i defensada explícitament com a tal des de cap personalitat o instància cultural rellevant en el nostre país.

Podríem assenyalar només alguna excepció en un article de Carandell (1976), d'especial impacte en el moment de la seva aparició, ja que els moviments de renovació pedagògica havien fet bandera precisament de la presència escolar de la LIJ. En el seu article, Carandell nega rotundament l'existència de compartiments estancs en la literatura i opina que l'accés dels infants als textos literaris ha de dependre només de la seva possibilitat de comprensió lingüística i de les temàtiques pròximes a la seva experiència vital. L'article de Carandell és prou representatiu d'una discussió on el que s'enfronta no són tant els pressupòsits de fons -fàcilment compartibles per tothom que no es deixi arrossegar a les dualitats extrapolades i etiquetables, tan freqüents d'altra banda en el món de l'ensenyament-, sinó una formulació en termes "d'essències" que revela la necessitat urgent d'una elaboració teòrica capaç redefinir els termes.

Arguments més elaborats i acadèmics han anat forjant i allargant aquest debat sota diverses formes, sovint a partir de la discussió sobre la definició de "literarietat" de Jakobson (1923) com "*lo que hace de una obra dada una obra*

literaria"⁵³. Així, s'intenta aferrar aquest conjunt de trets en marques específiques dels textos per a infants i es compara qualsevol dels trets proposats entre aquests textos i els adreçats als adults⁵⁴.

1.3.1.2. La "veritable literatura" de la LIJ versus la fruïció del lector

Fins als anys setanta la polèmica sobre el caràcter literari o espuri de la LIJ es va mantenir fins i tot en l'interior de la perspectiva dels autors que acceptaven i defensaven l'existència de la LIJ. En aquest cas la confrontació es va reformular per respondre a un vell problema: el de *quins criteris s'havien de tenir en compte per a la crítica i valoració dels llibres infantils i juvenils*. Els arguments es dividiren entre, d'una banda, els autors que van tractar d'aplicar criteris molt similars als utilitzats per a la literatura d'adults, criteris basats, doncs, en l'anàlisi de la seva qualitat literària; i, de l'altra, els autors que es van proposar d'atendre primordialment la resposta del públic infantil i juvenil en relació a l'èxit dels llibres.

L'enfrontament d'aquestes dues tendències obeïa a una contradicció fonamental de la LIJ: els llibres infantils i juvenils són escrits, comprats i valorats pels adults des dels seus pressupòsits sobre el que és convenient per als nens i, de vegades, des del record de la seva pròpia infantesa. La importància d'examinar les bases dels criteris per valorar les obres de la LIJ és gran perquè els "crítics", en un ampli sentit que pot incloure tant els estudiosos com els animadors culturals o els pares, exerceixen un rol de poder decisiu sobre l'accés dels nens i nenes als llibres. Així, en l'intent de determinar tant el corpus del que és la LIJ com els criteris per a la seva anàlisi, trobem un ventall crític que va des de les posicions que se senten legitimades per la seva pròpia cultura adulta a determinar els *millors llibres*, a establir una jerarquia literària i un corpus canònic, a qui

---

⁵³ Aquesta perspectiva és l'adoptada pel formalisme dominant en la teoria literària d'aquesta època. Segons aquesta escola l'explicació del llenguatge literari s'ha de fer des de l'interior dels estudis lingüístics. S'abandonen les aproximacions externes (l'autor, la crítica sociològica, etc.) i es busca l'especificitat del literari en la qualitat de divergència de les formes artístiques del llenguatge respecte de les no artístiques.

⁵⁴ Tot i adoptar ja una perspectiva superadora d'aquest debat, POSLANIEC (1992) ofereix l'estudi sistemàtic més complet que conec a partir de la noció de literarietat.

reacciona virulentament contra aquesta distància per reivindicar la valoració del corpus a partir de l'experiència dels *llibres que agraden als nens*,

La relació d'equilibri entre els criteris de valoració del text i la consideració del lector resulta central en la LIJ i ha seguit un llarg procés de canvi. *Llibres bons i llibres que agraden* han estat sempre dos factors de consideració canviant, però estable, ja que difícilment ningú pot pretendre d'anul·lar un dels dos pols. El problema, doncs, es presenta sempre sota la forma de com seleccionar els llibres que es volen oferir als infants i adolescents sense que aquesta literatura es torni remota per a qui se suposa que en són els destinataris.

De fet, el tema no es redueix a la qüestió de com incorporar el judici dels nens i nenes al procés crític, sinó que porta a plantejar-se com establir criteris generals per a una resposta literària que per definició és personal. La relació entre la resposta individual i els judicis crítics de valoració és una qüestió teòrica abordada recentment per la crítica literària d'adults, però la crítica de la LIJ es va veure forçada a abordar-la en la pràctica des de ben aviat a causa tant de la seva confrontació quotidiana amb lectors molt diferents com de la seva funció pràctica de selecció material dels llibres.

En principi, el punt de partida crític fins a la dècada dels vuitanta va ser el de triar llibres de qualitat tot utilitzant l'utilatge propi de l'anàlisi literària. Diem "en principi" perquè no sembla mai ben bé així quan es llegeixen les valoracions dels llibres infantils realment publicades, però aquesta és la posició explícita de la crítica en la bibliografia sobre la LIJ de l'època, i només lentament anirà fent forat el reconeixement de la importància d'incloure el destinatari en la valoració dels textos.

Resulta ben clarificadora en aquest sentit la posició d'Alderson (1969) en un article de títol prou explícit: *The Irrelevance of Children to the Children's Book Reviewer*, on rebutja totalment la interferència de criteris lligats a la constatació empírica de l'èxit del llibre. Els progressos actuals en la consideració de la recepció del lector han convertit en una mica matussers els seus arguments, però la poca seriositat crítica que denuncia amb contundència encara és present en

els estudis de LIJ. De fet, el que Alderson rebutja és una crítica practicista que, segons ell assenyala, sembla destinada a donar llibres només per entretenir :

Els crítics que abdiquen de les seves responsabilitats com a tals probablement obliden un cert nombre de coses que tenen una importància considerable si els adults han de ser d'alguna ajuda en crear lectors literaris intel·ligents. (...) A judicar pel to de les crítiques en la premsa popular el nostre propòsit no sembla gaire cosa més que l'intent de mantenir els nens quietos durant mitja hora o de convertir-los en competents participants d'una societat burocràtica. Però, una vegada hem assignat a la lectura el paper vital, que jo crec que té, de fer els nens més perceptius i més conscients de les possibilitats del llenguatge, esdevé necessari mantenir judicis qualitius formats sobre la base de l'experiència adulta. Naturalment, l'empatia i el coneixement sobre els nens (més enllà de la mera rememorança del passat) ha de formar part vital d'aquests judicis, però justament com vital és la resposta personal basada en el coneixement dels recursos de la LIJ contemporània. (1969: 11)

Les dues posicions crítiques que estem descrivint s'han denominat sintèticament en la polèmica anglosaxona "children people" i "book people"⁵⁵. Meek, per exemple, descriu aquesta dicotomia caracteritzant la "book people" com els autors preocupats per buscar el bo i millor dels criteris per tal de separar la "veritable literatura" del material de lectura, i la "children people" com els sectors acostumats a tractar amb els nens i preocupats principalment pel seu desenvolupament psicològic, i assenyala:

Certament la "book people" no ignora que els lectors són nens; simplement troba irrellevants els seus judicis sobre els llibres. La "children people" certament no tolera els llibres infantils dolents, però prefereix centrar-se en el lector. (1982: 285)

Hollindale (1989) estableix una llista de tòpics contraposats entre la perspectiva crítica de la "children people" i la "book people".⁵⁶ De la seva contrastació,

---

⁵⁵ Es J.R.TOWNSEND qui utilitza aquests termes per primera vegada, a "Standards of criticism for Children's Literature" a N.CHAMBERS (1980). Altres autors han reformulat la seva contraposició amb una denominació diferent. LESNIK-OBERSTEIN, per exemple, prefereix anomenar "educationalists" a la "children people" i "pluralists" a la "book people" perquè li sembla que aquests termes "redefineixen la font principal de discrepància dels dos grups que no és primordialment la seva concentració en l'infant o en el llibre, sinó una diferència d'èmfasi en la importància del que creuen que la literatura pot ensenyar" (1994:102).

⁵⁶ Els tòpics presents en la polèmica són segons Hollindale els següents: És bo per als nens llegir obres de ficció. Els gustos dels nens són importants. Alguns llibres per a nens són millors que altres. És bo ajudar els nens a disfrutar amb llibres millors que els que llegien abans. Un bon llibre per a nens no és necessàriament més difícil o menys divertit que un de pitjor. Els nens són individus amb gustos diferents. Als nens de diferents edats tendeixen a agradar-los tipus diferents de llibres. Els nens de cultures o nivells socials diferents poden diferir en els seus gustos i necessitats. Alguns llibres de nens també agraden als adults. Alguns llibres d'adults també agraden als nens. Un mateix llibre pot agradar als adults i als nens per diferents motius. El que llegeixen influeix en els nens. El

Hollindale dedueix que la majoria de discussions produïdes en els quinze darrers anys poden considerar-se exagerades i estèrils, ja que es tracta de diferències d'èmfasi i no de principis. La contraposició que considera més real, tot i que curiosament remet a una qüestió òbvia, és la que es refereix al nen com a individu, a la posició adoptada per la crítica respecte a les diferències de gustos i necessitats entre el nen i l'adult o entre un nen en particular i els nens com a col·lectiu. Segons Hollindale el contenciós en aquest punt es produeix perquè no només es qüestiona la supremacia del judici de l'adult, sinó que ha passat a problematitzar-se la possibilitat de generalitzar sobre els interessos dels nens.

Aquest enfrontament no s'ha restringit a la crítica de llibres, sinó que abarca també l'àmbit de la producció. D'una banda tindríem els autors que tendeixen a autodefinir-se com a una mena de continuadors dels narradors de contes, segons la reivindicació feta per Lesson (1985). De l'altra, els que reivindiquen el fet d'escriure "per a ells mateixos" o "per al nen que van ser" i es proposen de dotar a la LIJ d'obres valuoses en una mena de nova edat d'or del llibre per a infants i adolescents.

El fet que en el nostre país no hi hagi hagut instàncies de crítica literària dels llibres infantils i juvenils ben assentades, com pugui ser, per exemple, la crítica del suplement literari del diari *The Times* a la Gran Bretanya, fa que aquesta contraposició sigui més difosa que en d'altres països on es polemitzar sobre el tema. Des del moment que les valoracions de llibres van ser fetes des del medis educatius, -per exemple, les dels seminaris de LIJ de l'*Associació de mestres "Rosa Sensat"* o del *Secretariado de Prensa y Literatura de la C.C.E.I.* en l'àmbit castellà,- tenir en compte el grau d'acceptació dels llibres ha estat un criteri incorporat de forma habitual en les seleccions i valoracions. Així, en el pròleg del primer volum de *Quins llibres han de llegir els nens?*, la selecció amb més influència i continuïtat històrica en el nostre país, podem llegir:

---

que llegeixen influència els adults. Un llibre de nens pot ser un bon llibre encara que en general no agradi als nens. Qualsevol obra és potencialment influent per a tots els seus lectors. Una obra pot influir de maneres que el seu autor no s'havia proposat ni previst. Totes les obres són plenes de valors tant si és intencionadament com si no. Les obres poden estar ben escrites encara que els seus valors siguin judicats com a negatius per una societat determinada. Una obra pot ser inadequada per als nens a causa dels seus valors. Un mateix llibre pot tenir significats diferents per a diferents nens. És important parar atenció al judici dels nens sobre els llibres encara que la majoria d'adults no ho faci. És important parar atenció al judici dels adults sobre els llibres encara que la majoria de nens no ho faci. (1989:20).

No fóra possible confeccionar un llibre com aquest a partir només d'una habitació, que també existeix, farcida de fitxers i de catàlegs. Sota aquestes pàgines, repetim, hi ha tota aquesta varietat de treball entre llibres i nens, en el marc de la biblioteca escolar, totalment integrada en el teixit educatiu de l'escola. (1977:11)

Així, el que hauria de ser la "children people" com a sector en contacte amb els nens va assumir també durant les dècades dels seixantes i setantes l'atenció cap als aspectes literaris. Les valoracions i crítiques de llibres d'aquests anys responien a les demandes generades pels objectius prioritaris dels medis educatius abans assenyalats. La forta implicació de la crítica en la pràctica educativa va requerir que s'adoptés el punt de vista de la repercussió dels llibres en el públic receptor i que s'intentessin oferir materials crítics (guies, seleccions, ressenyes, etc.) adequats a les necessitats dels educadors. Aquesta situació va condicionar la crítica de la literatura infantil i juvenil almenys en alguns aspectes tals com:

1. La forçosa sobrevaloració d'alguns títols en funció de la penúria existent.
2. La valoració dels llibres des d'una perspectiva molt funcional d'adequació a l'edat per tal d'orientar la seva circulació educativa.
3. La publicació de ressenyes molt breus i amb una particular insistència en la descripció argumental, ja que es proposen d'acomplir una missió informativa útil per a l'adquisició i ordenació de les biblioteques, públiques o escolars
4. L'establiment de classificacions amb criteris poc homogenis des d'un punt de vista literari.

En relació a aquest últim punt, per exemple, es pot veure que la classificació de *Quins llibres han de llegir els nens?*, fa coexistir organitzadors de les obres definides des del punt de vista d'un gènere ben delimitat (*contes populars*) amb obres definides només a partir d'un dels seus elements narratius (*obres de protagonisme humà / narracions fantàstiques i d'humor*). En aquest últim cas, es produeix tant la divisió d'aquest element en diversos tipus (per exemple la classificació del protagonista en *infantil / animal / màquines o altres*), com el seu desdoblament en múltiples disjuntives duals: presència/absència d'elements

fantàstics (*narracions amb protagonistes infantils reals / narracions fantàstiques*), ambientació actual/allunyament en el temps i l'espai (*coneixement de l'home i la seva problemàtica / ciència ficció*). O altres indicadors no literaris com *narracions més llargues*. Tot plegat un intent, ben lloable d'altra banda, de facilitar la tasca als intermediaris entre els nens i els llibres, més que no pas el propòsit d'establir categories crítiques des d'un punt de vista teòric.

Es ben interessant, però, veure com el pressupòsit de qualitat va pressionar també aquesta àmplia selecció de tal manera que a l'inici del llibre se'ns ofereix, podríem dir que "fora de programa", una breu llista de llibres infantils i juvenils encapçalats pel títol *Llibres de gran qualitat literària*⁵⁷.

La polèmica sobre l'excel·lència literària es traduí, doncs, en dos tipus de contraposicions. La primera dividí la crítica entre defensors i detractors de la LIJ a partir de la mateixa possibilitat artística d'una obra destinada als infants. La segona traslladà la consideració de l'excel·lència a l'interior dels criteris de valoració de la LIJ i dividí els crítics entre els partidaris de la valoració de l'obra a partir de criteris literaris i els partidaris de la valoració segons l'efecte en els lectors.

1.3.1.3. La LIJ com a camp literari específic

L'atzucac teòric de les dues posicions descrites radicava en el fet que la primera aconduïx a una certa assumptió de la inferioritat literària de la LIJ, mentre que la segona porta a abandonar la reflexió teòrica en favor d'un fort practicisme d'animació lectora. A la ratlla dels setanta, aquesta limitació provocà l'aparició d'un nou plantejament en els supòsits teòrics sobre la LIJ: el de considerar-la com una subdivisió del sistema literari. La formulació més utilitzada va ser la de preconitzar el reconeixement de la LIJ *com a gènere literari*.

La discussió teòrica sobre el grau de qualitat literària del camp s'abandonà com un debat estèril sobre les essències i es resolgué amb un pragmatisme

---

⁵⁷ Apartat que ja no figura en els annexos publicats a partir de 1985, cosa que ve a coincidir amb l'evolució dels criteris de valoració que pretenc evidenciar.

deliberadament contundent com el de la famosa definició de Townsend (1971a), un dels grans crítics anglosaxons: "La LIJ són els llibres que surten a les llistes d'edició de llibres per a nens" (10). O la de Soriano (1975), que exerceix un mestratge similar en l'àrea francòfona: "Què és allò que el sentit comú anomena LIJ en la nostra època? Les col·leccions de cobertes dures i colors que ofereixen un cert tipus de plaer fet de curiositat i atenció".

L'atenció se centrà llavors, més que a buscar marques literàries, a definir els trets literaris específics de la LIJ i a fer judicis de valor a partir de veure com les obres reixien en l'ús de les convencions del gènere. Molts autors s'aplicaren a establir aquestes característiques diferencials en llistats que inclouen diversos trets habituals en els llibres infantils i juvenils com, per exemple, el protagonisme exercit per infants i adolescents, la seva especial flexibilitat sobre les possibilitats dels esdeveniments narratius, determinats elements argumentals recurrents (la prova, el viatge a través del temps, cops d'infortuni i diverses classes d'iniciació a la vida adulta), etc. Dins d'aquesta visió s'entén que la immaduresa lingüística, emocional i intel·lectual dels receptors determina precisament les limitacions inherents al gènere, i passà a assenyalar-se repetidament que qualsevol gènere literari té limitacions i que la LIJ no n'és pas una excepció.

L'article de Townsend (1971a) *Standards of Criticism for Children's Literature* representa una bona síntesi d'aquesta posició i de fet la seva aparició va constituir un punt de referència important en els debats sobre la LIJ als països anglosaxons. L'interès actual de Townsend rau, a més, en el fet que no es limita a atribuir la confusió imperant en aquest camp d'estudi al problema de les superposicions entre la perspectiva adulta i infantil sobre el tema, sinó que l'atribueix també al fet que la reflexió sobre la LIJ és a cavall entre moltes disciplines que han tendit a atorgar-se'n l'exclusivitat teòrica i a pretendre establir tots els paràmetres per al seu estudi. La conseqüència, segons aquest autor, és una jungla de descripcions que no distingeixen amb precisió els seus objectius.

L'intent de Townsend (1971a, 1974) d'aconseguir un nou equilibri entre els criteris de valoració es basa en la seva voluntat explícita d'allunyar-se de dos pols perillosos. D'una banda, Townsend vol sostreure's a la contemplació dels

llibres des del que ell anomena un "esplèndid aïllament", ja que pren en consideració que el fet literari és un fet comunicatiu. De l'altra, evita el bandejament del mèrit literari com a criteri de valoració, ja que considera que la manca d'èxit d'una obra determinada pot ser senyal precisament d'alguna vital deficiència literària, tot i que també pot significar senzillament que el seu valor només pot ser apreciat per un públic més reduït. A partir d'aquesta presa de posició, Townsend concreta els estàndards que troba vàlids per a la LIJ en els quatre criteris següents:

1. L'adequació a lectors determinats, sovint definits per l'edat
2. La popularitat potencial del llibre
3. La rellevància personal de la seva lectura, és a dir, la seva capacitat per fer aprofundir en la reflexió sobre els problemes personals o socials i oferir-ne solucions
4. El mèrit literari.

Els tres primers, doncs, són centrats en els lectors i la situació de lectura i el quart en la consideració del llibre en ell mateix. Townsend defensa que aquests principis formals poden ajudar a organitzar el pensament crític al voltant de la LIJ i s'inclina, amb un estil ben propi de la millor tradició humanista i liberal britànica, per atorgar a la bona formació del crític l'equilibri entre els coneixements sobre literatura, sobre els lectors i sobre la LIJ que es requereixen per establir una base comuna i sòlida per tractar la LIJ i progressar en la discussió sobre aquest camp.

Val a dir, però, i així és assenyalat airadament en la polèmica provocada pel seu article⁵⁸, que Townsend defensa la LIJ dins d'un extens camp literari compartit per nens i adults i emfasitza la universalitat dels bons llibres que continuen essent judicats bàsicament pels estàndards literaris, encara que matisats per una crítica oberta a la consideració del destinatari

També la indiscutible influència de Marc Soriano, més enllà de l'àrea francòfona que li és pròpia, s'arreglera en aquesta línia de recerca d'un equilibri moderador

---

⁵⁸ Per exemple, a Lesson, 1975, que la sintetitza dient que "l'Acadèmia reconeix el País de les Joguines"

que defineixi la LIJ com un camp literari específic. Soriano, però, proposa no definir la LIJ com un gènere, ja que la LIJ n'engloba diversos segons la terminologia literària habitual (contes, poemes, narracions, etc.), sinó que recull la definició de l'esquema comunicatiu, d'àmplia difusió en els estudis filològics dels anys setanta, per definir-la com:

Una comunicació històrica, és a dir, localitzada en el temps i l'espai, entre un locutor o escriptor adult, l'emissor, i un destinatari nen, el receptor, que, per definició, no disposa més que parcialment de l'experiència de la realitat i de les estructures lingüístiques, intel·lectuals, afectives, etc. que caracteritzen l'edat adulta. (1975:185).

Segons Soriano, aquesta nova definició permet aïllar, i també relacionar, posar com a inseparables, cinc elements fonamentals de la LIJ sovint estudiats de manera parcial i dispersa: emissor, destinatari, missatge, codi i realitat a la qual emissor i destinatari es refereixen. Aquesta manera d'enfocar el problema podria solucionar també la polèmica sobre l'estudi dels llibres del passat ja que recorda que no ens podem reduir a la valoració dels textos, sinó que aquest estudi és inseparable de l'anàlisi de la seva audiència, del seu èxit o fracàs. La proposta de Soriano inicia el camí de sortida teòric en la consideració actual de la LIJ i destaca la seva relació amb els vessants educatius de la LIJ. A causa, doncs, de l'interès del seu estudi i de la gran repercussió obtinguda, resumirem a continuació la seva descripció dels cinc elements comunicatius:

1. El locutor, en l'elaboració del missatge, utilitza una experiència i unes idees que són les seves, però, que, alhora, reflecteixen una gran quantitat de convencions i d'idees que són les de la seva societat: símbols, esquemes narratius, ritme, estil etc. De totes les convencions elaborades per l'època, el locutor escull el que la societat i ell mateix consideren accessibles als infants i adolescents
2. El destinatari. Si la infantesa és un període d'aprenentatge, qualsevol missatge que se li adreça té necessàriament una vocació pedagògica en sentit ampli, encara que el missatge sigui simplement divertir-se. És abusiu caracteritzar el destinatari, tal com es tendeix a fer, per les seves mancances, ja que la infantesa no pot definir-se simplement per la carència d'informació sinó pel fet de constituir un estat indiferenciat i ric

en virtualitats, en què la maduració i aprenentatge de diferents aspectes permetran adaptar-se millor a la realitat i entrar en el món dels adults. Així mateix, l'habitual divisió en edats de la LIJ és justificada pel fet que la infància és un període molt llarg en la nostra època i, per tant, no pot ser considerat com un tot, sinó que, de fet, es divideix en fases que es distingeixen per les seves possibilitats i pels seus interessos. Parlar-ne en general, però, té justificació ja que hi ha un denominador comú que és la voluntat d'inserció dins la societat dels homes, tant si aquesta voluntat apareix sota la forma de ganes de créixer, de voluntat de conèixer o del gust per l'aventura, que no és altra cosa que una altra manifestació de la necessitat d'experiència. Soriano, i en general tot el corrent crític francès, es mostren molt sensibles a la reflexió provinent de les ciències humanes i emfasitzen que el concepte de infantesa no es redueix a les idees habituals dels adults sobre el que és un nen, sinó que l'infant és un desconegut que les ciències humanes comencen a estudiar i que és una de les grans descobertes de la nostra època⁵⁹.

3. El missatge vehicula aquest magisteri i aporta, com a mínim, l'aprenentatge lingüístic i de la realitat. Ha d'existir una relació òptima entre la informació que un llibre exigeix del seu lector i la que el llibre mateix li aporta. En cada etapa de la seva evolució el nen necessita llibres que corresponguin a les noves informacions que ha adquirit, a les seves noves experiències i possibilitats i als interessos que aquest material nou li ha suscitat. No cal minimitzar la dimensió estètica, però un nen estarà interessat en el missatge simbòlic que és un llibre només en l'exacta mesura que el llibre l'ajudi a comprendre el món i a adaptar-s'hi millor.

La gran innovació de Soriano, doncs, és la contextualització de la LIJ en una certa perspectiva cultural, i la seva reivindicació, molt més elaborada que la de Townsend, del fet que només un model interdisciplinari pot ser útil en aquest camp, situat en el punt de trobada d'una gran quantitat de disciplines, de les

---

⁵⁹ Cal destacar aquí l'impacte de l'obra d'ARIES (1962): *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien Régime* en els estudis sobre la LIJ, no només a França sinó en tots els estudis sobre el naixement de la LIJ i la consideració de les seves funcions educatives.

quals ell enumera la història literària, la de la cultura i la de l'educació, la demografia, la sociologia, el folklore, la psicologia, les ciències del llenguatge i la informació i la comunicació. Soriano inicia, així la defensa d'una perspectiva multidisciplinària que prendrà cos durant la dècada dels vuitanta i que representa la perspectiva més estesa en els autors actuals tal com veurem més endavant.

En el moment que Soriano assenyala aquestes interrelacions, els estudis de la LIJ malden per aconseguir un cert respecte disciplinari des del camp de la crítica literària, i per tant, la reacció més immediata a la seva proposta és la de suscitar una certa suspicàcia sobre el rigor metodològic que podria aconseguir-se en un plantejament tan difús⁶⁰. Soriano es defensa argumentant que els progressos fets en les ciències humanes han remarcat la complexitat de la realitat i que, conseqüentment, l'alternativa no es presenta entre un mètode clàssic i rigorós i un mètode interdisciplinari que no ho seria, sinó entre una recerca insuficient i auto-satisfeta i una recerca conscient de la seva insuficiència i que s'esforça a aprofundir la interrelació entre les seves bases disciplinàries.

Amb un optimisme prou envejable, l'heterogeneïtat de mètodes no és vista com un obstacle per aquest autor. Ben a l'inrevés opina que, malgrat el fet que des de cada ciència es parcel·la la realitat i s'utilitzen els mètodes més adequats a la perspectiva adoptada, la realitat no deixa per això de ser un tot i les visions parcials han de restar finalment unides en la nostra activitat mental, ja que qualsevol problema concret requereix unir dades provinents de ciències molt diferents. Pel que fa a la LIJ concretament, Soriano assenyala que la relació que estableix la LIJ amb el seu públic presenta un grau tan elevat de complexitat que sembla inútil l'intent d'estudiar-la de manera exhaustiva, però això no sembla cap raó per acontentar-se amb explicacions simplistes que parcel·len o aplanen la realitat i que, en darrer terme, acaben per restringir el coneixement que en tenim.

---

⁶⁰ D'altra banda aquesta disjuntiva entre l'accentuació del rigor metodològic en una disciplina o la conjunció de sabers diversos per tal d'aconseguir un estatus de científicitat prou reconegut és encara present avui en dia en moltes de les decisions que afecten els estudis de la LIJ tals com la seva adscripció a una o altra àrea de coneixement en els departaments universitaris.

De tot aquest plantejament teòric, Soriano en dedueix uns criteris d'anàlisi i valoració de la LIJ extremadament més concrets que els principis d'actuació de Townsend. Potser més d'acord amb un estil molt dirigista de la pràctica educativa que sembla conformar una certa tradició francesa, Soriano arriba a proposar els criteris en una mena de fitxa estandaritzada que hauria de servir per unificar tant la recerca com la crítica (i fins i tot la producció en molts aspectes), crítica que hauria de cenyir-se a aquests punts per a la valoració dels llibres infantils i juvenils⁶¹. La proposta de Soriano resulta certament curiosa des del punt de vista actual i de l'evolució seguida pels llibres infantils i juvenils, però és ben representativa de la concepció de la crítica de finals dels setanta sobre la valoració de la LIJ, fins i tot en el seu intent de revertir en formes pràctiques d'anàlisi. Val a dir que el mateix Soriano s'avança a diverses crítiques possibles d'aquesta classificació, però la seva defensa es basa en la necessitat d'assolir una pretesa objectivitat descriptiva que faciliti l'intercanvi i el progrés en aquest camp a través d'uns criteris comuns de valoració acuradament codificats.

Fins aquí hem intentat sintetitzar els aspectes més bàsics en l'evolució seguida per la crítica de la LIJ fins als anys setanta pel que fa al debat sobre la consideració dels textos infantils i juvenils com a literatura i com a literatura valorable des de les mateixes característiques i amb els mateixos criteris de qualitat que la literatura d'adults. Hem vist com la discussió plantejada en termes d'atenció al missatge i des d'uns únics criteris de qualitat literària no semblava tenir sortida, i com, cap a mitjans de la dècada dels setanta, el gir provocat per

---

⁶¹ Els punts assenyalats per Soriano són els següents: 1. El nivell de vocabulari i sintaxi. Fent-se ressó dels avenços sobre la legibilitat dels textos, molt presents en els medis educatius francesos en aquests anys (Richaudeau, 1976), Soriano mateix realitza investigacions quantitatives i qualitatives sobre el lèxic en els llibres infantils i juvenils. La quantitat de paraules diferents o el seu grau d'abstracció són aspectes importants a valorar segons Soriano, que accentua la necessitat d'incorporar criteris de legibilitat tant en la feina editorial com en la qualificació crítica dels textos per a nens.

2. El tipus de relació nen-adult en els personatges, tot valorant si reflecteix la interrelació del món real o resulta artificiosament infantil.

3. Els aspectes d'ordre històric i polític, amb la proposta d'una fórmula concreta per datar la narració, segons sigui moderna, històrica o de ciència ficció, i una altra proposta per classificar la presència de problemes socials (presència connotada positivament).

4. Una vigilància especial al tractament del racisme i de l'exaltació nacional sota la perspectiva de la igualtat i la solidaritat.

5. La codificació de les actituds adoptades en relació al tema religiós.

6. La presència de temes i coneixements d'àrees diverses que poden orientar els usuaris en la utilització dels llibres per la seva relació amb temes d'aprenentatges concrets (en una primera divisió en dos grans blocs: sobre la natura o la tècnica i sobre la societat i les relacions humanes).

7. La relació de fidelitat amb la realitat (històrica, política, científica, etc.) de les ficcions proposades.

l'interès teòric concedit al lector i als elements pragmàtics de la valoració literària van començar a desbloquejar el tema del reconeixement literari de la LIJ com a forma de comunicació, especialment a partir de l'obra de Soriano (1975).

Aquest canvi teòric es beneficia de noves formulacions de la teoria literària, tals com la d'Even-Zohar (1978) i el grup de Tel Aviv o la del camp literari derivada de Bourdieu (1966). La teoria d'Even-Zohar parteix dels formalistes russos per descriure el fet literari com un sistema de sistemes. Divideix el polisistema literari en un sistema canònic i un sistema no canònic que es subdivideixen en altres subsistemes, i defensa la interdependència de la descripció sincrònica i diacrònica dels canvis en la jerarquia de valors, així com l'estret lligam entre els canvis sociològics, culturals i literaris. Per a aquesta teoria, tal com remarca Moisan (1990):

Qualsevol fenomen literari comporta al menys tres elements identificables: autor(s), texto(s), lector(s), així com les seves relacions de producció, de recepció, de difusió, de consum, que impliquen que un (...) text pugui ser ficcional o no, que pugui ser classificat com a literari o no literari en funció de les normes admeses o administrades per les instàncies pertinents. Aquestes relacions impliquen que cap fenomen literari no es concep *in vacuo*; es fonamenta sobre uns codis, uns models, implícits o explícits, implica relacions entre els elements, alguns dels quals són dominants o no en certs moments, segons els criteris de selecció i valoració en curs. (1990:98)

Shavit (1986) se situa en aquesta perspectiva per assenyalar que la reconsideració de la literatura com a situació comunicativa ha contribuït a recordar la relativitat del concepte segons les condicions històriques i les convencions culturals. Ara és possible tant assumir que la LIJ forma part del sistema literari, com analitzar-ne els diversos constreyniments socio-literaris provinents dels altres sistemes *veïns*. Així, per exemple, no pot concebre's la LIJ sense analitzar-la en relació als canvis del concepte d'infantesa produïts des del segle XVIII, des de l'òptica d'una funció educativa que l'origina i els legitima. O bé no és possible de descriure-la només com l'emergència d'elements literaris nous sinó que cal relacionar aquests elements amb el canvi de funcions que es produeix en gèneres i elements literaris ja existents dins del sistema. És des d'aquest punt de partida que cal analitzar la LIJ, des de les seves múltiples relacions amb les normes literàries, socials i educatives, com una part de la vida cultural de la nostra societat.

Sembla, doncs, que la polèmica oberta per la contrastació de la LIJ amb determinades definicions del terme "literatura" s'hagi anat apaivagant en els darrers anys, i, progressivament, hem assistit a l'abandó del debat de confrontació per encaminar-nos, més productivament, cap a la delimitació i fonamentació "per positiu" dels paràmetres teòrics d'un corpus literari definit pel seu receptor ideal.

Cal remarcar, però, com l'adscripció a una idea de literatura "pura" que es degrada amb qualsevol mena de condicionants en la seva creació és present encara en molts sectors culturals del nostre país que, sense seguir de prop el debat dels darrers anys, han mantingut inqüestionat aquest pressupòsit. Així l'hem vist reproduir-se fidelment en els últims anys a partir de la recent constitució del que s'ha denominat "literatura juvenil". Les mateixes preguntes que han marcat el debat sobre la LIJ apareixeran novament, referides ara, però, a la parcel·la juvenil d'aquesta literatura. Preguntes com: "existeix la novel·la juvenil?" "quins trets poden diferenciar-la de la literatura d'adults?" "hem d'entendre-la com aquells textos que, entre tot el corpus literari d'adults, són propers a l'experiència vital dels adolescents o com a textos escrits específicament per a ells?" es repeteixen en articles i taules rodones com un eco dels primers passos en els estudis en aquest camp.

Des del punt de vista de les aportacions per a la constitució de la LIJ com a camp d'estudi, sens dubte les aportacions crítiques més permanents del període anterior als anys vuitanta, les que continuen oferint dades i anàlisis dignes de tenir en compte, radiquen bàsicament en la crítica titllada d'acadèmica o en els aspectes acadèmics de la crítica, que no és ben bé el mateix, sobretot en el nostre país. Entre els autors formats en el bagatge filològic que es criticava des de les posicions contràries figuren noms ben rellevants en la història crítica de la LIJ, com Townsend, per exemple, i que s'han mostrat prou sensibles als aspectes educatius d'aquesta literatura. Potser pot convenir-se, com diu Hunt, que "*ha estat una crítica a mesura de la generació formada en el New Criticism o el Leavisite liberal-humanism*" (1990:90), però és clar que el seu pensament ha estat absorbit per generacions d'ensenyants i que la seva atenció pels textos ha posat les bases implícites de la concepció de la LIJ com una àrea seriosa d'estudi.

1.3.2. El debat sobre la relació entre fantasia i realitat a la literatura infantil i juvenil

Un altre tema omnipresent a la bibliografia sobre la LIJ des de la seva constitució com a camp d'estudi fins a la dècada dels vuitanta és el de la relació entre la ficció realista i la fantàstica en els llibres adreçats a infants i adolescents. Aquest tema ha implicat dos tipus de qüestions, l'una referida a aspectes més literaris de la LIJ i l'altra centrada en la seva funció educativa:

1. La primera qüestió es refereix a la relació existent entre els contes de fades, entesos en el sentit de contes populars, i la LIJ. Relació que pot establir-se tant des del punt de vista històric, en el fet de preconitzar que el desenvolupament de la LIJ enllaça en una línia de continuïtat amb la literatura de tradició oral, com en la delimitació del que es considera LIJ, ja que s'inclouen els contes populars i altres materials folklòrics en la seva descripció.
2. La segona continua una polèmica intermitent en les valoracions de la LIJ des de la seva aparició: la consideració dels contes de fades com a matèria literària convenient o perjudicial per a infants i adolescents; polèmica que de fet encara dura sota altres formes més matisades i de vegades inverses a les posicions inicials, tals com la consideració suspecta del que s'ha anomenat "realisme crític" o "llibres durs" com a lectura adequada per als infants i adolescents⁶².

Les dues qüestions apareixen barrejades de forma indestriable en els estudis de la LIJ, ja que la presència del folklore en la literatura adreçada als infants és defensada habitualment com una conseqüència clara de la seva adequació educativa.

Tractarem a continuació les aportacions més importants fetes pels estudis de la LIJ fins als anys vuitanta en la seva consideració sobre el folklore. En primer lloc s'exposarà la relació entre el folklore i la història de la LIJ. En segon lloc se

---

⁶² Tal com plantegen GASOL i LISSON (1989) en el seu article: "Realismo...¿con apellido?".

sintetitzaran breument les diverses línies d'estudis folklòrics, ja que les seves aportacions han tingut gran acollida en els estudis sobre la LIJ. El tercer apartat assenyalarà les repercussions dels estudis folklòrics en els pressupòsits culturals, psicològics i literaris que són a la base de la crítica de la LIJ. Finalment veurem les conseqüències d'aquest debat en l'orientació de la producció de llibres per a infants durant els anys setanta.

1.3.2.1. El folklore com a precedent i part de la LIJ

Des de la bibliografia històrica de la LIJ s'han pres sempre en consideració molts dels reculls que pertanyen a la literatura de tradició oral, encara que aquesta no fos especialment dirigida als infants en el moment de la seva creació i difusió. Sobretot pel que fa als contes populars, reculls com els de Perrault, ja amb una suposada voluntat educativa, o els de Grimm, formen part essencial del que es considera LIJ en l'actualitat.

A més, molts autors com Bortolussi (1985), per exemple, fan derivar d'aquest tipus de literatura la línia més important de creació de contes adreçats als infants des d'una perspectiva actual, mentre que, en canvi, remarquen l'extinció d'una segona línia de textos didàctics i moralitzadors que s'adrecen als infants des d'èpoques tan allunyades com el segle VI. En general, aquests llibres didàctics són considerats com a simples precedents de la LIJ, similars en raó de la voluntat d'adreçar-se als infants, però diferents pel fet de negar-los en molts casos la qualitat de textos literaris. Així, la majoria d'autors semblen d'acord a situar l'origen de la LIJ, en sentit modern, en l'evolució dels contes de fades. Bortolussi, en establir la definició de conte infantil, diu:

La literatura infantil, entendiendo por este término una obra estética destinada a un público infantil es (...) un fenómeno relativamente reciente que nace de la conversión posterior de los cuentos de hadas, de origen popular, en material de lectura infantil, fenómeno que no se produjo de manera definitiva hasta el siglo XIX. (1985:16-17)

També Solinas Donghi (1976), tot intervenint en la polèmica sobre les diferents perspectives disciplinàries en la valoració dels contes de fades, recorda que

aquests són, sobretot, una narració i, com a tals, són el pont entre el folklore i la literatura sobre el qual passa obligatòriament la literatura infantil.

Els estudis històrics anglosaxons són els que més aprofundeixen en la relació entre els contes de fades i el naixement de la literatura infantil. De fet, la Gran Bretanya és l'únic lloc on els estudis generals d'història literària han constituït un referent important per a la reflexió sobre el naixement i desenvolupament de la LIJ, ja que els debats sobre aquest tema es remunten al mateix segle XIX, i ho fan amb prou entitat per haver-s'hi de referir com a tradició de pensament⁶³. En els altres països, en canvi, els estudis històrics han d'afrontar el debat sobre el naixement de la LIJ com un fenomen d'àmbit universal. Un exemple representatiu de la reflexió anglosaxona és el de l'obra de Hughes (1978) que fa derivar de la relació entre ficció fantàstica i realista tota la confusió generada en el camp de la teoria sobre la LIJ, inclosa la mateixa existència d'una LIJ diferenciada de l'adult.

Segons defensa Hughes, tot fusionant els dos debats que estem descrivint, la LIJ tindria els seus orígens en la concepció de la novel·la com a lectura familiar pròpia de l'època victoriana a la Gran Bretanya. Si, a diferència de la poesia i el drama, la novel·la era vista fins a la seva crisi el 1880, com una forma "baixa" d'art lligada a la burgesia i a criteris de valoració educativa i moral, serà per sortir d'aquesta consideració que la definició de la novel·la com a objecte artístic marcarà distàncies respecte a la narració popular relegant-la a una forma literària pròpia de dones i infants. Aquest context, on s'emmarca la polèmica entre H. James (1899) i R.L. Stevenson (1901) sobre l'actitud estètica del lector de la narració, tindrà conseqüències decisives per a la LIJ en passar a ser un lloc comú l'opinió que els infants no poden ser considerats lectors estètics a causa de la seva manca de distància amb l'objecte artístic.

L'exclusió dels nens i nenes com a lectors de veritable literatura es produeix així, segons Hughes, en el context del menyspreu de la fantasia respecte del realisme, en la seva associació amb una dicotomia entre literatura trivial i literatura seriosa. Al parer dels crítics la fantasia seria apropiada per als nens i els pobles primitius, i

---

⁶³ Amb polèmiques on intervenen noms tan rellevants com Coleridge, Dickens, Tolkien, Chesterton, Stevenson, etc.

és així que encara recentment les obres fantàstiques són anomenades "contes de fades moderns" per la crítica formada a partir de les idees estètiques derivades de Forster (1927). El fet que en l'actualitat ens trobem que, d'una banda, la LIJ s'ha desenvolupat sobre criteris realistes i que, de l'altra, la fantasia ha renaixut en la literatura d'adults demostra, per a Hughes, la falsedat d'una divisió que va foragitar la LIJ de la consideració literària.

La denominació *fairy tales* és la més estesa en els estudis sobre LIJ, tot i que "contes de fades" no és un terme gaire usat en el nostre país. Bortolussi (1985) l'adopta remarcant-ne tres significats diferents: el de conte folklòric primitiu amb intenció de ser molt fidel a la forma recollida, tals com els contes russos recopilats per Afaniev, per exemple; el de contes recollits posteriorment amb més o menys intervenció dels autors, com els contes de Basile, Perrault i Grimm; i el de contes inventats a partir del romanticisme, com els d'Andersen. La denominació de "contes de fades" és la que més revela com aquests contes han motivat la polèmica entre fantasia i realitat a la LIJ a tots els països i com ha estat d'estreta la vinculació entre folklore i LIJ.

Aquesta associació constant fa que l'evolució seguida en els estudis folklòrics hagi tingut repercussions en la manera d'analitzar la LIJ i en el trasllat de diverses polèmiques d'un camp a l'altre. Em referiré, doncs, en primer lloc a aquest tipus d'estudis per abordar a continuació la incidència que han tingut en els estudis sobre la LIJ.

1.3.2.2. Els estudis sobre el folklore

L'interès pel folklore desvetllat pel Romanticisme conduí a la recopilació de materials folklòrics i al seu estudi posterior des de perspectives etnogràfiques i erudites. Les classificacions més clàssiques dels contes populars són les de l'escola finlandesa. Els índex d'Aarne-Thompson (1911), i més tard, Thompson (1955), constitueixen el punt de referència per excel·lència de tots els estudis monogràfics relacionats amb la metodologia d'aquesta escola.

Les dècades dels anys vint i trenta evidenciaren un gran interès pel tema, però els estudis més rellevants d'aquest període no van ser coneguts o no van tenir continuïtat fins molt més tard, entre altres raons, a causa del tall produït per la segona guerra mundial. Així Thompson publicà *The Folktale* el 1946, i és a partir d'aquest any que exercirà una gran influència, tot i que es tracta només d'un resum de l'obra realitzada el 1928. Precisament aquest mateix any, Propp havia publicat a la URSS *La morfologia del cuento*, obra cabdal de l'escola formalista russa per a l'estudi del conte meravellós, però que no va ser coneguda internacionalment fins a la traducció anglesa de 1958, mentre que la revisió feta per Propp el 1968 va aparèixer en traducció francesa ja el 1970.

La connexió entre els formalistes russos i l'estructuralisme (el contacte entre Jakobson i Lévi-Strauss a Nord-Amèrica, els estudis de Todorov, Barthes, Genette, Greimas, Bremond etc. a França) va produir grans avenços en l'estudi dels contes populars gràcies a l'interès desvetllat pel relat com a forma narrativa. Per al seu estudi es va recórrer durant les dècades dels seixanta i setanta a un plantejament interdisciplinari que va utilitzar elements de la lingüística, l'etnologia, la semiologia, etc.

L'escola estructuralista va ironitzar ben aviat sobre els extensos estudis decimonònics sobre els contes populars que, de forma rigorosa, forneixen de dades tals com "on es pot trobar, quantes vegades, en quins contes, de quines regions o països, etc. el motiu "taüt de cristall" de les versions de la Ventafocs". Per als estructuralistes, tot aquest descomunal esforç classificatori serveix, en definitiva, per demostrar "que els contes semblants s'assemblen"⁶⁴. Així, el vell somni comparatista d'establir la genealogia i el devenir dels contes quedà tan arraconat com l'antic propòsit dels filòlegs d'establir l'origen del llenguatge.

L'estudi de Propp sobre l'estructura dels contes meravellosos ha tingut grans repercussions en els estudis sobre els contes populars i, de retruc, en la consideració crítica sobre la LIJ. L'estudi de Propp fa referència als contes meravellosos russos, però la seva definició resulta extensible a tots els contes d'aquest tipus d'àmbit indoeuropeu. Propp eludeix els personatges concrets, les seves característiques o els motius solts com a elements definitoris, la qual cosa

---

⁶⁴ Tal com diu Propp (1971:28) respecte l'obra de Volkov.

havia portat els estudis positivistes a un carreró sense sortida, i passa a establir quines i quantes són les unitats funcionals bàsiques de l'estructura narrativa del conte meravellós i quin és el seu ordre de possible aparició des de l'inici al final. Aquestes funcions estructurals són definides com "l'acció d'un personatge definida des del punt de vista de la seva significació en el desenvolupament de la intriga" i reben una denominació abstracta, amb independència del seu contingut concret en cada conte.

El resultat és la determinació de 31 funcions en total, (algunes d'elles discutides més tard per Lévi-Strauss, 1960; Greimas, 1966 i Bremond, 1973, 1979) que són realitzades per 7 personatges principals. Greimas, per exemple, en suprimirà un (el fals heroi) i qualificarà d'"actants" aquests personatges genèrics, així com d'"actors" a les formes concretes (i sovint variables) que adopten els actants en un conte. D'altra banda, la llei sobre l'ordre d'aparició d'aquestes funcions postula que cada funció conserva el seu lloc en el relat encara que faltin funcions anteriors o posteriors. Des del punt de vista morfològic, el conte meravellós queda definit, tal com recull Rodríguez Almodóvar, de la següent manera:

(...) todo desarrollo que, partiendo de una fechoría (A) o de una carencia (a), y pasando por las funciones intermedias, culmina con el matrimonio (W) o en otras funciones utilizadas como desenlace. La función terminal puede ser la recompensa (F), la captura del objeto buscado o, de un modo general, la reparación del mal (K), los auxilios y la salvación durante la persecución (Rs), etc. A este desarrollo le llamamos una secuencia. Un cuento puede comprender varias secuencias. (1989:116)

De fet, els contes meravellosos, com la majoria de contes populars, acostumen a tenir dues parts ben diferenciades o seqüències. Aquestes seqüències, igual que els motius o els episodis, poden ser polivalents, és a dir, poden aparèixer a més d'un conte, cosa molt freqüent, sobretot amb la segona seqüència, i aquest fet contribueix a la creació d'un material literari molt barrejat. La distinció d'aquest material per a la reconstrucció dels contes meravellosos bàsics ha tingut estudis recents en el nostre país en l'obra fonamental de Rodríguez Almodóvar (1989) pel que fa als contes de llengua castellana, així com també comptem amb alguns

estudis breus que han aplicat la mateixa metodologia provinent de Propp a les rondalles catalanes, com els de Lluç (1988) a València⁶⁵.

A banda dels estudis sobre l'estructura del relat, Propp (1974, 1980) intervé també de manera molt influent en el debat d'un altre tema d'interès teòric molt relacionat amb el de la definició del conte meravellós: *el dels seus orígens i el de la seva relació amb el context socio-cultural*.

La profunda interrelació dels contes populars i els mites ha generat un interès incessant per la seva interpretació. Els primers intents explicatius es basaren en la comparació de noms i motius. Müller (1870), la gran figura en aquesta línia, postula la identitat dels herois amb les divinitats solars provinents dels fenòmens celestes, del drama còsmic postulat per la humanitat des dels seus orígens.

L'escola antropològica, en canvi, veu en aquest material les restes de cultures i d'estadis culturals ja periclitats. Una de les posicions més esteses en aquesta línia és la defensa d'un primer estadi d'elaboracions rituals i religioses, un traspàs cap a la fixació literària dels mites i, finalment, la seva dessacralització completa en els contes populars. D'altra banda la uniformitat d'aquests materials en cultures molt allunyades seria explicable o bé a través de les migracions i contactes de les poblacions, o bé a través de la identitat dels estadis evolutius de l'organització

---

⁶⁵ Des de la nostra perspectiva, cal remarcar la repercussió educativa d'aquesta perspectiva teòrica. Efectivament, l'impacte que durant els anys setanta van tenir les teories de Propp, Greimas i Bremond en els medis educatius del nostre país van donar suport a la presència del material folklòric a l'escola i van oferir una manera de tractar-lo des del punt de vista de l'educació literària. Des de França van començar a arribar propostes d'aplicació escolar d'aquest esquema d'anàlisi a través d'autors com Halté i Petitjean (1977). Tal com feien també en aquells moments els autors que configuren els estudis narratològics, aquestes propostes no es limitaren al conte meravellós, sinó que estengueren la proposta de la seva utilitat a d'altres narracions, en especial d'aquelles que també són considerades LIJ, tals com les de J.Verne, per exemple (Goldstein, 1979). Ensenyants vinculats als corrents de renovació pedagògica (com A.Lisson o M.Maure a través d'articles a *Perspectiva Escolar*, el grup de rondalles Coca Bamba o els seminaris de les escoles d'estiu de "Rosa sensat") contribuïren a difondre aquests mètodes en les nostres escoles.

A causa de l'assentament dels estudis estructuralistes com a teoria bàsica de referència i de les tasques de difusió realitzades en els àmbits educatius, pot apreciar-se actualment una penetració considerable d'aquestes teories en la bibliografia educativa, tant pel que fa a l'ensenyament literari com pel que fa als estudis de divulgació crítica sobre la LIJ. Fins i tot, alguns llibres infantils i juvenils han partit del coneixement de les funcions de Propp per establir jocs experimentals en la seva forma de lectura. Janer Manila assenyala aquesta repercussió tot dient:

L'aportació de Propp -i posteriorment de la seva escola funcionalista- ha permès des del punt de vista didàctic una multitud de jocs i d'exercicis, de treballs creatius tot partint de les estructures funcionals dels contes (1982: 75)

socio-econòmica de les societats humanes. Aquesta última posició és, per exemple, la defensada per Propp (1974) que postula el naixement dels contes populars com a restes dessacralitzades dels rituals d'iniciació en el pas de la vida nòmada i caçadora a la sedentària i agrícola en el Neolític. Propp recollí aquesta idea de Saintyves⁶⁶, qui ja havia reconegut en els contes una gran part dels motius que perduren encara en els rituals religiosos dels pobles primitius; i contra la qual s'alça Lévi-Strauss (1960) que defensa la coexistència i no la successió cronològica de mites i contes populars.

Una altra línia d'interpretació, sovint compatible amb l'anterior, és la que fa dependre la identitat del material folklòric de les necessitats i limitacions psíquiques de la ment humana. Aquesta línia es desenvolupa considerablement a partir de les aportacions de la psicoanàlisi, i molts dels seus principals autors (Freud, Jung, Fromm, etc.) intervenen directament en aquest tema. Així, Freud defineix el seu canvi d'orientació respecte a l'escola filològica tot dient:

No compartimos, en efecto, la opinión de algunos mitólogos, según los cuales los mitos fueron leídos en el cielo. Por el contrario, juzgamos más bien con Otto Rank que fueron proyectados en el cielo después de haber nacido en otro lugar y bajo condiciones puramente humanas. Y este contenido humano es lo que en ellos nos interesa. (1973:1869)

Però tant si la Caputxeta, posem per cas, s'ha d'entendre com una representació del sol abans de ser devorat per la nit, la resta d'un ritual d'iniciació al bosc, la pugna entre impulsos sexuals masculins i femenins, o, simplement, com un deliciós suspens de l'oient que veu avançar la víctima cap al llop que l'espera (tal com assenyala Lewis -1962- en el seu indignat atac als psicoanalistes), el que ens interessa aquí és assenyalar que els estudis sobre el material folklòric han marcat profundament la manera de concebre l'educació literària dels infants i la manera d'interpretar les obres de la LIJ. Em referiré a aquest aspecte en l'apartat següent.

---

⁶⁶ Com assenyala JANER MANILA (1982).

1.3.2.3. Les repercussions dels estudis folklòrics en els estudis sobre la LIJ

Ja hem assenyalat la vinculació establerta entre LIJ i folklore des de la perspectiva històrica de la LIJ. Més enllà, però, d'aquest fet com una constatació detectable i historiable, val la pena desllindar les raons de fons, els supòsits presents en els estudis de LIJ per a la seva defensa de la interrelació consubstancial entre el folklore i la LIJ. Agruparé els arguments més remarcables, implícits o explícits en els estudis sobre la LIJ, al voltant de tres pressupòsits bàsics sobre l'aportació del folklore a la literatura per a infants:

1.3.2.3.1. L'herència cultural de la col·lectivitat

En primer lloc podem detectar que les interpretacions del folklore com a formes culturals bàsiques de la humanitat són traslladades al propòsit educatiu de la LIJ per als infants contemporanis. Petrini (1958) ens diu:

Es precisamente del folklore de donde hemos de partir, como de un manantial inicial, si queremos descubrir el significado y la función de la literatura para la niñez. (1963:37)⁶⁷

Molts estudiosos de la LIJ recullen l'interès dels investigadors per la fascinació permanent dels mites i el folklore com a justificació d'una importància educativa fonamental per als infants. El folklore és vist, així, com l'herència que la Humanitat transmet als joves i que la ruptura en la cadena oral de transmissió fa més urgent de protegir i traspasar a través de la moderna institució escolar.

Aquesta herència sembla fer referència a un doble vessant: D'una banda, el d'un llegat cultural tan essencial per als humans com el decantament depurat del seu traspàs durant segles ha arribat a sintetitzar. De l'altra, el d'un aprenentatge d'arrelament històric a partir del coneixement sobre formes culturals antigues. Aquesta darrer postulat parteix de la valoració del folklore com a cultura del poble, valoració hereva del romanticisme i reformulada més modernament en un nou sentit de cultura de les "classes populars". Des d'aquesta posició s'ha defensat la seva capacitat de subversió social i s'ha considerat tan necessària per

---

⁶⁷ Les citacions d'obres traduïdes al català o al castellà es faran segons aquesta edició i no sobre l'obra original.

a l'educació dels infants com propiciaven els aires contraculturals de la dècada dels setanta.

No sembla fora del discurs, sovint prou retòric, de molts estudis sobre els valors educatius del folklore, una concepció de l'infant identificada amb les capacitats i el tipus de fruïció estètica atribuïts als estadis de desenvolupament de les cultures primitives. En aquesta línia ha estat abundantment proposat, en la bibliografia educativa de diversos països, un itinerari en els llibres adreçats als infants que reproduïx l'evolució de la història literària des de la literatura folklòrica a la literatura amb característiques de literatura moderna.

En el procés de reivindicació dels contes de fades durant els anys setanta cal afegir-hi un element particular del nostre país. La reivindicació folklòrica va coincidir en el temps amb els últims anys de la dictadura i amb l'arribada de la democràcia a Espanya. Com a conseqüència d'aquest fet es va produir un moviment de recerca i valoració de la pròpia identitat a totes les nacionalitats de l'Estat. Trencada la imatge franquista d'un folklore comú al servei d'una imatge cultural única, durant aquests anys va ser freqüent la recerca de les tradicions orals encara vives o la reedició i difusió de les recollides en èpoques anteriors, així com la seva utilització escolar lligada a la possibilitat d'ensenyament en llengua pròpia.

La recuperació de la tradició oral per al camp de la literatura infantil i juvenil es va produir, doncs, encara amb més entusiasme al nostre país. La idea romàntica del folklore com a expressió de les essències nacionals va tenir una nova revifalla al servei de la recuperació nacional i es va defensar com una literatura "del poble" desenvolupada al marge tant de la literatura culta com de la imposició d'una llengua aliena. Aquesta concepció va convertir la literatura de tradició oral en idònia per a ser rebuda com "la literatura infantil" per antonomàsia, i aquest fet va tenir repercussions immediates en l'ensenyament literari en l'escola bàsica al nostre país. Janer Manila reflecteix aquesta visió en dir:

Els textos de la literatura oral, sorgits d'un llenguatge profundament relacionat i adaptat a l'entorn, són ben capaços de proposar encara avui alternatives vàlides a la societat actual, actituds contestatàries i de refús. De fet, es tracta d'una cultura mantinguda al marge dels corrents culturals

oficials. D'una cultura a partir de la qual les comunitats lingüístiques minoritàries reivindiquen el dret de definir la seva identitat, una identitat que cerca utilitzar els seus propis mitjans d'expressió. El llenguatge efervescent de l'oral és encara capaç d'obrir la imaginació de l'infant cap al futur. Un llenguatge perdut amb possibilitats de fecundar la imaginació, de retrobar pels camins de la paraula la saviesa mil·lenària del poble. (1982:43)

Un altre argument present, sovint de forma indestruïble, en tota aquesta línia de fonamentació fa raure la raó per fomentar el traspàs del folklore als infants en la capacitat de resposta d'aquesta literatura a les necessitats profundes de construcció del món de la persona humana, amb independència del moment històric i de la cultura on pertanyi. L'antropòleg M.Elíade, punt de referència important per a aquesta argumentació en els estudis sobre la LIJ, diu:

Este punto de vista no sorprenderá a aquellos que miran la iniciación como un comportamiento exclusivo de las sociedades tradicionales. Hoy comienza a extenderse la idea de que lo que se llama "iniciación" coexiste en la condición humana, que toda existencia está constituida por una serie ininterrumpida de "pruebas", de "muertes" y de "resurrecciones", cualesquiera que sean los términos de que se sirva el lenguaje moderno para traducir estas experiencias (originariamente religiosas). (1985:211)

En aquest tipus de valor folklòric recolza, per exemple, Jean (1981) en la seva obra sobre el poder dels contes per a l'educació dels infants, "en el hecho de que constituyen, imaginariamente, por anticipación, repetición o recurrencia "escenarios" o, mejor, argumentos existenciales" (1988:38). També en el nostre país, Janer Manila (1982), així com Pelegrín (1982, 1984) i Medina (1990) en l'àmbit castellà, i molts altres autors que han insistit en la reivindicació educativa del folklore, es basen en aquesta interpretació dels estudis mitològics i folklòrics, en el seu caràcter de representacions col·lectives "*amb caràcter embolcallant i obsessiu*" com les defineix Barthes (1970).

1.3.2.3.2. La construcció de la personalitat

Les interpretacions des del camp de la psicologia han col·laborat estretament amb alguns dels pressupòsits fonamentadors que acabem d'esmentar. El folklore no suposa només ordenació cultural del món, sinó resposta a la necessitat psíquica de fer-ho i, encara més enllà, formes terapèutiques de resolució dels conflictes psicològics dels individus. Si bé ja hem assenyalat l'interès dels pares de la psicoanàlisi pels mites i els contes com a reveladors de l'inconscient, és

l'obra d'altres autors més recents, tal com Bettelheim (1975) o Winnicot (1970), la que ha tingut una influència més decisiva en la defensa de la literatura de tradició oral com a part essencial de la LIJ.

Efectivament, l'obra de Bettelheim apareix en un moment històric de menysvaloració dels contes de fades en favor de la literatura de caire realista. Aquesta polèmica era en un nou punt de revitalització en la dècada dels cinquanta i seixanta. El títol d'una obra de Brauner (1951), *Nos livres d'enfants ont menti*, sintetitza perfectament el deliberat realisme que es preconitzà en els llibres infantils i juvenils en aquest període. Els contes de fades van ser denostats principalment per la seva suposada manca de compromís amb el món real, pel fet d'oferir una fugida evasiva poc formativa de valors humans, pel seu grau de violència (sovint per part de personatges tan importants per a l'infant com els pares) que podia ser causa de trastorns emotius, i per la seva proposta de models i comportaments socials moralment reprobables (la menysvaloració femenina, el racisme, l'engany i la manca de compassió, etc.).

Des de les posicions pedagògiques i culturals predominants en aquestes dècades, els contes de fades van ser vistos com la descripció d'un món arcaic, expressió d'una ideologia retrògrada que educava per a la resignació o l'èxit individual dins de la perpetuació de l'ordre establert. Objecions que, si bé han disminuït ràpidament des del punt de vista de la reivindicació socio-política, es mantindran en alguns aspectes com, per exemple, en els de la crítica feminista sobre els estereotips de gènere. En aquesta línia, Belotti acusa els contes de fades de presentar les dones com a "*mítiques, passives, inexpressives, ocupades només de la seva pròpia bellesa, decididament ineptes i incapaces de res*". (1980: 119)

Jan (1977) descriu la desconfiança educativa cap als contes de fades provocada pels moviments de renovació pedagògica desenvolupats al llarg del segle XX amb una concepció fortament racionalista. L'experiència dels albums de *Père Castor* (1927-1967) s'inscriuen en aquesta línia que Jan titlla de tan ofegadorament pedagògica com els llibres didàctics de segles anteriors, i contraposa la indiferència que han causat sempre en els nens i nenes els llibres escrits deliberadament per a ells amb la seva adscripció entusiasta, tant en el

segle XVIII com en l'actual, als contes de fades. Segons Jan, les causes de la manca de vitalitat interna d'aquests llibres radiquen, en primer lloc, en el fet que eviten deliberadament dirigir-se a la fantasia

El Père Castor no pretén, de cap manera, apassionar, fascinar la imaginació. El marge d'ombra, d'incertitud, d'inquietud que subsisteix després de qualsevol lectura li sembla, en el cas de la primera infància, una arma de doble tall. Les històries de Père Castor no tenen una perllongació en la imaginació, si no és en un joc ben concret. El llibre serà una incitació a l'acció i no al somni. (1985:35)

Una altra causa és el fet que la seva proposta resta confinada a l'autocomplaença en la infantesa, sense forces de desequilibri ni admissió de l'angoixa. Aquests llibres, segons Jan, no mostren com és la vida, sinó com hauria de ser en un món perfecte i estàtic. La seva descripció dels contes de M.Colmont i d'A.Deletaille entre aquells àlbums serveix per caracteritzar tota una tendència de la producció de la LIJ molt present i poderosa dels quaranta als seixanta, i encara detectable en l'actualitat:

L'estat d'infants (dels seus personatges) no és mai en perill. De la mateixa manera que no són qüestionades la seguretat i la satisfacció que van associades a aquest estat. Per a ells, no només no es tracta de créixer, sinó que fins i tot sembla que no en tindran mai la possibilitat. Són infants, i infants restaran -i ben feliços de ser-ho. Així sembla conjurat, aparentment, el desig de tot infant d'esdevenir adult, desig que s'acompanya de por i angoixa. (...) Lligam a la cel.lula familiar i voluntat de córrer món, aquest doble impuls que caracteritza la infància es troba, en canvi, expressat amb força en el conte popular.

(...) En altres paraules, els nens dels contes (de Père Castor) són nens-pretext per a la demostració pedagògica. Només la pedagogia ha canviat. Ara, en lloc de ser dòcils, raonables i caritatius, són actius, espavilats i generosos. Però no són dramàtics i, cosa més greu, fins i tot no són divertits. Perquè per a ser divertits, han de tenir aquesta ambigüitat que els fa tan evidentment imperfectes (1985:36)

L'obra de Bettelheim, *The Uses of Enchantment, The Meaning and Importance of Fairy Tales*, apareguda l'any 1975, té un efecte revulsiu decisiu per al canvi d'orientació dels pressupòsits educatius sobre la LIJ. En la mateixa època també es produeixen altres interpretacions psicoanalítiques dels contes de fades, i per exemple, Soriano (1968) utilitza aquesta perspectiva en interpretar els contes de Perrault, i també es publica l'extensa obra de la jungiana von Frantz (1978). Durant la dècada dels vuitanta aquesta tendència anirà en auge amb obres importants com la de Rose (1984), de vegades lligada també a la reivindicació feminista. Però cap de totes aquestes obres ha tingut una importància tan directa

en la formació de moltes de les opinions vigents avui en dia sobre la LIJ com la de Bettelheim.

La defensa dels contes de fades realitzada per aquest autor ve, de fet, a contraposar-los a la LIJ moderna, de la qual Bettelheim diu, en l'explicació inicial del propòsit del seu llibre, que "*El principal reproche que puede hacerse a estos libros es que engañan a los niños sobre lo que la literatura les puede aportar*" (1977:11). El discurs de Bettelheim és sobre la necessitat de no infantilitzar el nen, de subministrar-li un aliment adequat i sòlid per al seu creixement personal i imaginatiu. I defensa que aquesta necessitat és satisfeta precisament pels contes de fades, un tipus de literatura vista habitualment com a entreteniment banal en relació a la formació de la infància. Però Bettelheim va més enllà en insinuar que "només" els contes de fades arriben a les capes fosques de l'inconscient i contribueixen a "canviar la vida", mentre que els relats realistes simplement "la mostren" tal com és. La vulgarització d'aquest tipus de contraposició va afavorir l'extrapolació del debat entre els partidaris d'una literatura moderna i portadora dels valors convenients per a la infància i els partidaris de recuperar el folklore, ara justament per la convicció sobre la conveniència del seu missatge educatiu.

L'anàlisi dels contes de fades de Bettelheim estableix unes quantes característiques positives d'aquestes obres que han passat a constituir criteris explícits de valoració de les obres de la LIJ. Les principals d'aquestes característiques són: la simplicitat de les situacions descrites, la distinció clara entre el bé i el mal, la facilitat d'identificació del lector amb l'heroi positiu i el desenllaç feliç de la història. El missatge moral transmès per aquesta literatura sembla ser el de proporcionar un "*ordre*" en relació a la "*confusió de la vida interior*", i va directament a reforçar una creença necessària per al desenvolupament personal del nen: "*que creixent i treballant durament, i tot arribant a la maduresa, algun dia en sortirà victoriós*".

Aquesta idea és sòlidament assentada en els pressupòsits de la LIJ des d'aquesta època i tots els autors hi fan referència en tractar la literatura de tradició oral com a part fonamental dels textos que han de ser adreçats als infants. Janer Manila ho expressa amb les següents paraules:

La vertadera lliçó moral dels contes de fades radica en la proposició que es desprèn de la història: el mal no val la pena, el crim és absurd. No és per tant el triomf de la virtut el que impressiona el nen que ens escolta, sinó la possibilitat d'identificar-se amb l'heroi al llarg de totes les peripècies i les contrarietats que ha de patir, i la possibilitat de participar de les tribulacions de l'heroi, i sentir el triomf com a cosa pròpia quan l'heroi triomfa. La gran lliçó moral dels contes de fades és el convenciment que sempre és possible arribar al final de totes les dificultats. (1982:71)

D'altres idees importants en l'obra de Bettelheim parteixen de la seva mateixa concepció de respecte per l'infant en proposar la desaparició dels intermediaris entre el nen i el conte, desaparició traduïda en la necessitat de no edulcorar les històries i de no fer comentaris en el transcurs de la narració, tot facilitant la soledat de l'infant immers en la història. En canvi, Bettelheim insisteix en la narració oral i en la repetició dels mateixos contes per tal que produeixin el seu efecte de "medicina moral i educativa". Aquesta concepció tan terapèutica de la LIJ, que és vista com una autèntica catarsi, ha estat aplicada realment com a tal pel corrent psicoanalista, i pel mateix Bettelheim⁶⁸ en accions curatives on la mediació del conte és utilitzada com a mètode distanciador perquè el nen pugui parlar dels seus problemes amb més llibertat. Altres experiències en el mateix sentit s'han estès recentment, dutes a terme per equips de metges, psicòlegs, bibliotecaris o assistents socials⁶⁹.

Diverses veus, com la de Patte (1978) han alertat, però, de l'ampliació d'aquesta concepció terapèutica a l'acció general de difusió de la lectura infantil i juvenil i a la trasllació simplificada i mecànica d'aquest principi educatiu. Efectivament, la producció editorial de l'última dècada ha ofert col·leccions senceres de llibres caracteritzats pel tractament d'un tema problemàtic, alhora que es faciliten bibliografies i es comenten els llibres des d'aquest punt de vista. Dividits per edats, protagonitzats per personatges que aprenen a resoldre els conflictes amb solucions tranquilitzadores, aquests llibres arriben a produir l'inquietant efecte d'una farmaciola de remeis per a qualsevol problema.

La posició de Bettelheim, d'altra banda, ha estat contestada per diversos autors com Jean (1981) que, a part de l'acord bàsic amb la reivindicació folklòrica, s'han desmarcat de la condemna de Bettelheim a la literatura que no compleix

---

⁶⁸ En l'*Orthogenic School* de Xicago.

⁶⁹ Per exemple, les de CRUIZIAT. et al. (1988) a França.

aquestes característiques. Així, Jean titlla de maniqueista l'enfocament defensat per Bettelheim i opina que aquest defensa "*un universo más falso que el de los cuentos, y justifica en el inconsciente de la gente todo lo que conduce, por ejemplo, a las imágenes míticas de los malos tan bien ilustradas por el racismo*" (1988:205). La valoració moral dels contes feta per Bettelheim és, segons Jean, al servei d'una moral "*recuperadora, estrecha, pragmática, burguesa en definitiva; una moral de clase, propia de la sociedad liberal norteamericana*"(1988:204). I l'acusa d'idealisme en pretendre potenciar una realitat imaginària que tanca els ulls a tot allò que passa a la realitat.

Ens trobem aquí en l'últim episodi del debat sobre la conveniència de la fantasia o de la realitat en els textos literaris infantils i juvenils. Si la LIJ va néixer com un corpus de llibres moralitzants i caracteritzats per una ficció realista que condemnava la fantasia dels contes de fades a les tenebres exteriors, la lenta i obstinada penetració de la fantasia va rebre un nou revés a partir de la segona guerra mundial. En els anys setanta, però, la recuperació general de la fantasia en els paràmetres culturals és propiciada en la LIJ per l'interès folklòric suscitat des de les diverses perspectives, interès que aconduïx a l'acceptació generalitzada d'una concepció més àmplia de la imaginació que inclou les diverses representacions de l'imaginari col·lectiu i de la descripció de la realitat.

L'obra de Malrieu (1967) *La construction de l'imaginaire*, ofereix una justificació pedagògica per a la conveniència de la fantasia en els textos adreçats a infants i adolescents que serà ràpidament adoptada pels educadors francesos i traslladada ben aviat al nostre país. "Pedagogia de la imaginació", "construcció de l'imaginari", "el poder dels contes", etc. són expressions que sovintegen en els estudis sobre la LIJ dels anys setanta i que intenten ampliar les aportacions fetes des de la psicoanàlisi. La reserva expressada per Jean a l'aportació de la "psicologia de les profunditats", en referència a les interpretacions psicoanalítiques, vol assenyalar, la limitació d'una concepció de la imaginació que només s'adreça a "*la búsqueda y devoración de los fantasmas del ser*" (1988:241). Autors com Held (1977) justament en el seu estudi sobre la fantasia, Jean (1976), Duborgel (1983), Janer Manila (1989), o Jan (1977) hi contribueixen decisivament. En paraules de Held:

Lo imaginario auténtico no nos aleja de la realidad sino que nos la restituye especialmente porque nos ayuda a salvar la opacidad del olvido, la cortina de olvido de la costumbre. (1981:45)

1.3.2.3.3. L'adequació de les característiques literàries

Els estudis psicològics van assenyalar ben aviat l'adequació de moltes característiques literàries del folklore a la ment infantil. Així, Bühler (1918), en els seus clàssics estudis sobre els contes de Grimm, pormenoritzà els trets de plena correspondència en els següents apartats:

1. L'existència de pocs personatges, molt tipificats i contrastats per característiques oposades (bo/dolent, gran/petit, llest/beneit, etc.) o els canvis no graduals sinó radicals i sobtats (de la pobresa a la riquesa, etc.) s'adequarien al pensament absolutista infantil que ignora les matisacions i els canvis relatius.
2. Les motivacions de les accions determinades per fets externs, com les ordres, o per sentiments primaris resultarien senzilles d'entendre.
3. La moral maniquea i dogmàtica de premi als bons i càstig sever als malvats correspondria al que Piaget anomenà més tard "responsabilitat objectiva" de les accions, valorades segons les seves conseqüències materials prescindint de les intencions i establint una estricta relació entre bondat i premi, maldat i càstig.

Bettelheim recollí aquesta línia en valorar positivament moltes d'aquestes característiques literàries del folklore, tal com s'ha assenyalat més amunt. El supòsit de correspondència d'aquestes característiques literàries amb la ment infantil és ben detectable tant en els pressupòsits crítics sobre com ha de ser la LIJ en la seva totalitat, com en el seu traspàs des dels motllos orals fins a la mateixa producció de la LIJ escrita, i seguirà una evolució creixent al llarg del segle fins a gairebé els nostres dies.

El tema del final feliç, per exemple, no era tan estable en els primers temps de la LIJ com ho ha estat després de la segona guerra mundial. Efectivament, el final en les èpoques més moralitzants dels llibres infantils, no era necessàriament

plaent per al protagonista, sinó que l'imperatiu era que fos en correspondència amb la conducta seguida per aquest personatge, i si s'havia comportat malament el càstig era possible com a desenllaç⁷⁰. D'altra banda, autors com Andersen havien incorporat finals de valoració més subtil on, en primer terme, els herois morien malgrat la seva bona conducta (com, per exemple, en *El soldadet de plom* o *La venedora de llumins*). I és per això, precisament, que Bettelheim blasma els contes d'aquest autor opinant que són massa tristos per als nens, ja que no els aporten cap consol⁷¹. La facilitat d'identificació és una altra de les característiques lloades per Bettelheim, i sens dubte aquest tret és a la base de la decidida aposta de la LIJ per protagonistes infantils i adolescents similars als destinataris previstos, característica que ha estat repetidament assenyalada com un dels trets definitoris de la LIJ. Finalment, la simplicitat narrativa i moral sembla ser, justament, allò que ha permès traslladar la literatura folklòrica al camp de la literatura destinada als infants.

Altres correspondències establertes des del mateix camp de la psicologia al llarg del segle han assenyalat l'escenari atemporal i indeterminat del conte popular, l'estructura episòdica tancada, les referències molt concretes i visuals, la manca de situacions simultànies, l'abundància de repeticions i, en canvi, l'absència de similituds, i, en general, totes les característiques de definició nítida i contrastada dels elements narratius. Favat (1977), per exemple, ha investigat l'atracció pels contes populars dels infants entre 6 i 8 anys per concloure que als infants els agraden aquests contes perquè són "una reafirmació de la seva concepció original sobre el món" (1977:49).

Així, sota els auspicis de la psicologia, el model narratiu present en la literatura folklòrica passà a identificar-se amb el model narratiu subjacent a les valoracions

---

⁷⁰ En canvi, en el conte popular, com assenyala JOLLES (1972) en la seva contraposició entre conte popular (*forme simple*) i conte literari (*forme savante*), la satisfacció deriva de l'ètica de l'esdeveniment o recompensa de la víctima i no en l'ètica del comportament del personatge. La contraposició establerta per Jolles entre aquestes dues formes literàries fonamenten molts estudis sobre la LIJ dels anys setanta, com els de Soriano, i fins i tot posteriors, com els de Bortolussi.

⁷¹ En canvi, d'altres autors com Jan discrepen rotundament de Bettelheim i reivindiquen els contes d'Andersen, no pas des de la seva utilització del folklore, sinó per la seva construcció moderna del relat i pel missatge tranquil·litzador sobre la fusió entre mort i vida present en els seus contes on, segons Jan "res no mor, efectivament, ni allò que sembla el més vulnerable, el més efímer: la infància. No existeix la vida i la mort, sinó un perpetu renaixement" (1985:67).

sobre la LIJ en virtut de la idea d'adequació a les estructures mentals dels infants, tal com demostra Bortolussi (1985) en el seu estudi.

Fèiem referència abans al fet que en els debats sobre la LIJ com a gènere literari es procedí a confegir llistats de característiques narratives per tal de precisar allò que hauria de diferenciar els textos escrits per als infants. Els estudis sobre LIJ van mostrar que aquests llistats es corresponen amb les característiques dels contes populars. De fet, aquesta coincidència no sembla gaire sorprenent, ja que és esperable que un tipus de relat perpetuat oralment al llarg dels segles recolzi, efectivament, en característiques narratives essencials que faciliten el record del narrador i la capacitat d'apreciació generalitzada per part del públic. D'aquí l'interès pel conte popular en els intents produïts durant la dècada dels setanta de construir una gramàtica de la narració, una estructura narrativa subjacent a tot el fet narratiu i innata en les capacitats humanes⁷².

El despullament narratiu de l'esquema d'aquests contes ha servit, doncs, també, per caracteritzar l'adequació dels textos dirigits a les capacitats literàries limitades dels infants, a banda ara de l'efecte psicològic i cultural dels missatges bàsics que transmeten. Així, si analitzem les valoracions i ressenyes publicades sobre llibres infantils i juvenils és ben palès que la crítica ha valorat positivament trets com: Un esquema narratiu linial, un protagonista ben destacat, un conflicte extern a resoldre, un desenllaç en relació directa de causa-efecte, una narració basada en l'encadenament de l'acció, una descripció minsca, etc. I aquestes característiques són també les més abundants en l'àmbit de la producció moderna. Molts dels llibres actuals se cenyeixen fins i tot més enllà d'aquestes característiques als motius propis del conte popular: les tres proves, l'objecte màgic, els ajudants, els adversaris, etc.

Ara bé, segons la meua opinió, la idea que els contes populars s'ajusten a les capacitats i necessitats dels infants és tan estesa i implícita que, de vegades, sembla haver perdut de vista, fins i tot, que els contes populars només s'adeqüen a aquesta descripció en el seu vessant de contes meravellosos, i que d'altres

---

⁷² Pot veure's un panorama sobre els estudis de la narració des d'aquesta perspectiva a DENHIÈRE (1984): *Il était une fois... Compréhension et souvenir de récits*.

tipus de contes folklòrics, o fins i tot els meravellosos, només compleixen aquestes condicions si operem en un grau més o menys elevat d'abstracció.

Així, per exemple, el fet que els contes meravellosos constin bàsicament de dues seqüències enllaçades no sembla haver pesat ni en la producció de la LIJ ni en la identificació feta pels estudis entre les característiques d'un i altre camp literari. De la mateixa manera, la polèmica sobre la seva conveniència educativa sembla reduir-se a uns quants contes, els més estesos, així com a la idea simplificada dels seus tòpics, mentre que resulten estranyament absents dels exemples esgrimits en la polèmica l'abundància de temes com l'incest o l'animalisme, motius com la mutilació femenina, una distinció moral clara només en clau interna per a la distinció entre herois i adversaris, o incongruències narratives en la relació causa-efecte dels esdeveniments, aspectes que es troben amb molta freqüència en les versions més ben recollides dels contes populars. Hi ha un punt on pot sospitar-se que l'estudi folklòric i el debat sobre la LIJ s'han separat, i que el que s'ha debatut més aviat és la conveniència o no d'una "primera versió escrita" dels contes populars que els ha convertit en "llegibles" des del punt de vista actual.

Si en l'apartat anterior vèiem com la reivindicació de la imaginació tendeix a ampliar la defensa feta des dels contes populars per englobar altres tipus de LIJ, també aquí, des del punt de vista literari, Soriano i molts altres crítics de LIJ arriben a sentir-se encotillats per les aportacions dels estudis folklòrics sobre la gran quantitat d'elements que tenen en comú els contes populars, tant a nivell d'estructura com de representació de l'imaginari, i acaben reclamant atenció cap a l'anècdota, cap als detalls, les imatges, la creació de personatges, etc. En resum, reclamen atenció cap a tots els aspectes que, precisament, diferencien un conte d'un altre. Preconitzen, doncs, una LIJ més àmplia que inclogui l'evolució seguida per la literatura escrita. Com diu Jean:

(...) el entusiasmo contemporáneo por las literaturas orales me irrita a veces en la medida que simplemente se olvida la literatura. Y particularmente en el campo de la "literatura juvenil". No sería menester que el renacimiento de la oralidad, a la cual me gustaría consagrarme apasionadamente, ocultara esos cuentos escritos (...) ! Como si la lectura de los textos de autores no fuera un factor de onirismo tan poderoso como el de los cuentos anónimos!.. (1988:240)

Hem vist que els pressupòsits sobre la conveniència de la realitat i la fantasia en la LIJ han tingut repercussions ben clares, tant en les característiques narratives

adoptades en els llibres per a infants, com en la configuració d'un patró literari per a la valoració crítica dels llibres. Però, si bé es pot dir que l'evolució de la LIJ s'ha caracteritzat per un cert traspàs de les convencions de la literatura oral a l'escripta, també és cert que, precisament pel fet de convertir-se en escrita, la LIJ ha entrat en relació amb la tradició literària culta que ha propiciat altres formes narratives.

En aquest sentit, durant les dècades dels cinquanta i seixanta, el bandejament dels contes de fades i la pressió dels corrents literaris adults van propiciar un tipus de literatura que intentava crear la il·lusió de realitat en l'obra de ficció. Per aconseguir-ho, el narrador es va fer més transparent i el lector es va veure confrontat directament amb la història que es desenvolupava al seu davant. D'aquesta manera la LIJ es va allunyar d'alguns dels trets literaris dels contes populars, tals com les interferències constants i explícites del narrador.

La revaloració posterior de la fantasia en la LIJ durant els anys setanta ha coincidit amb la preponderància d'un tipus de literatura adulta caracteritzada per l'atenció al text i per un ús molt important de l'autorreferència. Molt aviat, en la literatura adulta també va renèixer la fantasia, ara com un recordatori de la convenció cultural de l'obra, com un intent d'impedir al lector d'acceptar-la com una història "real" i no un artifici. La confluència d'aquests dos factors -la revalorització de la fantasia i la influència de la literatura adulta- ha portat a un nou ús de la fantasia en els llibres infantils, tal com s'intentarà precisar en aquest treball.

1.3.2.3.4. Les conseqüències del debat en la producció de llibres infantils i juvenils

Les posicions contràries a la presència de la fantasia, i dels contes de fades en concret, en la LIJ, van perdre prestigi molt ràpidament en la segona meitat dels anys setanta. Els contes de fades es consolidaran com a part de ple dret de la LIJ i aconseguiran la inqüestionabilitat actual de la seva potencialitat educativa. Ja no es produirà més la divisió entre la consideració del realisme com a forma educativa i la fantasia com a forma d'entrenament, perquè des de diferents

perspectives disciplinàries s'havia mostrat la necessitat i la capacitat educativa de la fantasia⁷³.

El fet que teoria i producció literària vagin estretament lligats en el camp de la LIJ farà, però, que el resultat més important d'aquesta polèmica sigui la creació d'una via de sortida en la *producció* d'un nou tipus de llibres infantils i juvenils que integri les argumentacions educatives de les dues posicions. Efectivament, tal com hem indicat, a partir dels anys setanta es crea el que ha passat a denominar-se *nova fantasia* o *contes de fades moderns*. Soriano (1975) és també un dels primers a teoritzar aquest nou producte en recomanar, com alternativa a allò que continua veient-se com "*un cert tipus d'elements meravellosos que retrassen la investigació i els coneixements*", "*(uns) nous elements meravellosos que tinguin, al menys, les qualitats estètiques i pedagògiques dels antics (i que) responguin millor a les exigències de l'edat juvenil*".

Aquest plantejament serà decididament adoptat per Rodari en la producció d'unes narracions fantàstiques de nou tipus que intenten evitar els continguts conformistes atribuïts als contes de fades. A més de crear contes amb l'estructura tradicional, però amb un nou contingut de valors ideològics, Rodari també provocà una profunda renovació en els llibres dedicats als infants en incorporar moltes de les tècniques literàries experimentades en la literatura d'adults del període d'entreguerres.

L'obra d'aquest autor, considerada com la peça clau de la renovació en aquest camp de les últimes dècades, es manté estretament lligada a l'aspecte educatiu de la LIJ, però, reivindicant-ne, ara, els aspectes de joc i creativitat, aspectes que Rodari (1973) complementa amb les seves propostes d'estimulació cap a la

---

⁷³ Aquesta victòria, però, del bàndol de la fantasia té matisos importants ja que es manté una certa reticència a acceptar la traducció de la fantasia en els contes de fades sense retocs en els textos tradicionals o en les formes de transmissió als infants. Així, diversos autors es desfan en lloances sobre les seves virtuts, però recomanen un fort control de pares i educadors sobre l'accés dels nens als contes de fades. Per exemple, GENOVESI, ben a l'inrevés de l'exigència de soledat del nen amb el conte feta per Bettelheim, afirma que "*los cuentos de hadas sólo se pueden disfrutar correctamente con la intervención del educador*" (1977:60). Indicació a què se sumen molts altres autors, per exemple NOBILE (1990), que ho fa amb una certa vacil·lació tot recomanant àmpliament que el narrador graduï el nivell d'angoixa que els contes de fades poden generar i en seleccioni els continguts.

participació imaginativa del lector. En els contes més vinculats als contes de fades. Rodari aplica tècniques de capgirament, barreja i canvi dels elements tradicionals amb altres elements propis del món modern dels infants. D'aquesta manera, la seva obra es proposa la recuperació per a la LIJ dels contes de fades, però des d'una posició de crítica militant dels seus continguts. Paradoxalment, aquests continguts tradicionals són substituïts molt sovint justament pels valors ideològics defensats des dels pressupòsits de les posicions "realistes" de la nova pedagogia que havia fracassat en el seu intent de crear contes de moral "humanitzada" sense herois mítics ni elements fantàstics.

Per a Held (1977), les conseqüències per a la LIJ de l'atenció concedida a la fantasia "*explica y legitima, en los autores contemporáneos de muy diversos países, tentativas y trabajo convergentes para elaborar, poco a poco, un nuevo tipo de "fantasía" o un nuevo tipo para "lo maravilloso", o como quiera llamárselo*"(1981:48). Held enumera una serie de títols que li semblen representatius de "*este tipo de elaboración de un nuevo género de fantasía*" per acabar considerant que és una enumeració "*rápida e incompleta, pero suficiente sin embargo como para indicar en forma clara una búsqueda común, una corriente muy definida de nuestra época*" (1981:48-49).

L'atenció a la fantasia fa que es produeixin en els estudis de la LIJ diversos intents d'anàlisi i classificació del seu ús en les obres. L'estudi de Held, el més difós en el nostre país, ho fa a partir de les categories establertes per Prédal per a tractar el cinema fantàstic:

1. Intrusió d'un element extraordinari en un món comú.
2. Projecció d'un element comú en un món extraordinari.
3. Presència d'elements extraordinaris que evolucionen en un món també extraordinari.

La presència de la fantasia en cada un d'aquests models és difícil de definir de forma ben diferenciada, com reconeix la mateixa Held en analitzar els seus exemples. La fantasia, en definitiva, és un element que s'esllavissa en la narració al damunt del que el lector coneix com a norma del món real i és aquesta quotidianitat subjacent la que permet entendre la fantasia, encara que sigui en

les noves relacions entre realitat i fantasia dels llibres actuals, on s'experimenta deliberadament sobre la interrelació i l'ambigüitat entre els dos termes.

Si ja Rodari utilitza el recurs de l'alteració al servei de noves propostes ideològiques, aquest camí serà decididament seguit per un tipus de producció literària pròpia de l'efervescència ideològica dels anys setanta. La reivindicació feminista i pacifista, sobretot, en faran un ús abundant a través del capgirament en l'estereotip dels personatges (princeses emprenedores, prínceps sensibles o dracs pacífics) o de diverses convencions narratives (per exemple, la del premi del casament com a desenllaç)⁷⁴.

Aquesta tendència, que s'ha denominat *antiautoritària* en la bibliografia de la LIJ, tot recollint el terme de la crítica alemanya, ha estat igualment denostada en considerar-la una simple continuació de la intenció pedagògica anterior, però ara en motllos nous (o en els més vells, en realitat) i amb una nova moral antirrepressiva. Com diu Moss, "*Als inicis dels setanta hi havia gent tractant d'enriquir els nens per un camí de pistes falses*". (1980:50).

El conte de fades modern, però, s'estén de forma molt més general que no només en aquesta tendència específica. Per a alguns autors, com Jan, aquest desenvolupament no ha produït més que "*obres menors, pastitxos sense encant. S'adopta voluntàriament l'estil del conte per explicar als infants qualsevol cosa*" (1985:53). L'excepció a allò que els crítics consideren un fracàs generalitzat, se situa en la via humorística i la paròdia. Els anti-contes de T.Ungerer, P.Gripari, etc. es consagren, segons Jan i altres autors, com els nous clàssics de la fantasia pel fet de recuperar, no només l'estructura de la tradició oral, sinó també l'expressivitat de les imatges, que amb la seva violència simbòlica permeten de donar forma a l'angoixa.

Es gràcies a aquests autors sens dubte que el conte, avui, conserva encara tot el seu prestigi prop dels nens. Es pot fins i tot dir que a aquest prestigi augmenta i s'expressa tant més vivament quant els educadors esdevenen més i més atents al poder dels contes. (1985:54)

---

⁷⁴ Pensem, per exemple, en la coneguda col·lecció italiana "Della parte de le bambine" de TURIN i BOSNIA traduïda per l'editorial Lumen a partir de 1976 amb el títol: "A favor de las niñas".

En conclusió, el recorregut sobre els dos debats que han polaritzat la formació de la LIJ com a objecte d'estudi teòric a partir de la segona guerra mundial ens ha dut a mostrar, en primer lloc, com la LIJ va maldar per obtenir carta de naturalesa literària a través de diversos intents de definició que reconciliessin les seves funcions pedagògiques i literàries. I, en segon lloc, hem vist com la preocupació pedagògica que caracteritzà aquesta època va contribuir a la preponderància de les formes realistes de la ficció fins a mitjans de la dècada dels setanta, moment en què es va produir una forta revaloració de la fantasia lligada al desenvolupament dels estudis sobre la literatura de tradició oral.

Es pot afirmar que l'extraordinari increment de la producció de llibres infantils i juvenils a partir de la segona guerra mundial s'estableix definitivament com un fenomen cultural reconegut durant els anys seixanta, i és a partir d'aquesta època que comença a constituir-se un corpus prou consistent d'estudis sobre la LIJ. La dècada dels seixanta ha estat qualificada (Moss, 1980) com una "dècada de qualitat" de la LIJ, i va contemplar l'auge de les formes literàries realistes i la preponderància dels valors educatius característics dels moviments de renovació pedagògica de tots els països del nostre entorn. En aquests anys el destinatari de la LIJ va ser considerat com un lector de qualitat literària a qui s'adreçava un missatge tant pensat pedagògicament i literàriament com estèril, segons va sostenir l'airada reacció de Moss i altres crítics dels setanta.

Efectivament, en la segona meitat de la dècada dels setanta, s'intensifiquen els debats en els estudis de la LIJ i s'intenta tant trobar una sortida teòrica a la seva posició literària vergonyant com qüestionar els propòsits pedagògics i les característiques realistes predominants. La contestació que caracteritza els valors ideològics d'aquests anys suposa el desafiament dels valors morals i literaris tradicionals, alhora que l'ampliació de la consideració del destinatari cap a classes socials tradicionalment poc lectores.

El rebuig d'una crítica literària "pura", la reivindicació de la fantasia o l'aparició d'una tendència antiautoritària que hem anat assenyalant en les pàgines anteriors han d'entendre's així com a fenòmens d'un plantejament comú: *La irrupció del reconeixement de les característiques i necessitats de l'infant i l'adolescent actual* (Moss, 1980). Aquest principi implicarà ben aviat la

consideració dels *lectors com una part integral dels llibres que llegeixen* i portarà l'estudi de la LIJ a l'adopció d'una perspectiva decididament interdisciplinària en la línia ja defensada per diversos autors com Townsend o Soriano com hem assenyalat en parlar del problema dels estàndards de valoració. Aquestes són, doncs, les bases posades durant la dècada dels setanta que es desenvoluparan en els últims anys.